

اداره کل امور اقتصادی و دارایی استان اصفهان

معاونت اقتصادی

**مروری بر مولفه‌های صنعت بانکداری در ایران برای
شناسایی چالش‌ها و ریسک‌های احتمالی**

دیماه ۱۳۹۵

نام خداوند بخشنده مهربان

اطلاعات سند

نام پروژه	مروری بر مولفه‌های صنعت بانکداری در ایران برای شناسایی چالش‌ها و ریسک‌های احتمالی
ناظر پروژه	علی صبوحی، مدیر کل امور اقتصادی و دارایی استان اصفهان
مدیر پروژه	دکتر شهرام رئیسی دهکردی، معاون اقتصادی
مجری پروژه	شهرام رئیسی دهکردی و علی خرمی پور
شماره نامه ارجاعی	
کد سند	
تاریخ تهیه	
تاریخ نشر سند	
نام فایل الکترونیکی	
مسوول تهیه سند	شهرام رئیسی دهکردی، معاون اقتصادی علی خرمی پور، کارشناس مسئول اقتصادی
نوع طبقه‌بندی سند	

بیان مطالب با ذکر ماخذ بلامانع است

فهرست

۱. مقدمه	۵
۲. چالش‌های مالی	۶
۱-۲. نرخ سود	۶
۲-۲. کفایت سرمایه	۸
۳-۲. عدم تناسب بین دارایی، سرمایه و سود	۱۱
۴-۲. سطح مطالبات غیرجاری بانک‌ها و ریسک اعتباری بانکها	۱۴
۵-۲. مانده بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی	۲۱
۶-۲. نرخ ذخیره قانونی	۲۲
۳. مولفه‌های توسعه بخش بانکی	۲۴
۱-۳. سهم بخش غیردولتی کشور در صنعت بانکداری	۲۴
۲-۳. سهم بخش غیردولتی از تسهیلات بانکی	۲۵
۳-۳. نسبت دارایی بانکها و مؤسسات اعتباری به دارایی سیستم بانکی	۲۶
۴-۳. نسبت ذخایر بانکها و مؤسسات اعتباری به مجموع سپرده‌های بخش غیردولتی	۲۶
۵-۳. درجه تمرکز بانکها	۲۷
۶-۳. حاشیه سود بانکی	۲۹
۷-۳. ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی	۲۹
۴- چالش‌های غیرمالی	۳۲
۱-۴. عدم شفافیت در محاسبه و تعیین میزان واقعی مطالبات	۳۲
۲-۴. نبود نظام اعتبارسنجی صحیح در بانکها	۳۲

۱. مقدمه

بانکداری فعالیتی توأم با ریسک است. ریسک، عبارت است از احتمال وقوع بازده واقعی، به غیر از آنچه که انتظار می‌رود. لذا هر چه تغییرپذیری نتایج بیشتر باشد، ریسک نیز بیشتر خواهد شد. ریسک در یک مؤسسه مالی، زبانی بالقوه است که یا به طور مستقیم از زیان‌های درآمد و سرمایه حاصل می‌شود و یا به صورت غیرمستقیم برآمده از محدودیت‌هایی است که توانایی بانک را برای دستیابی به اهداف تجاری و مالی خود کاهش می‌دهد. در این زمینه بانکها، با توجه به ماهیت فعالیت و داشتن پرتفوی گوناگونی از دارایی، با انواع مختلفی از ریسک مواجه‌اند. چالش‌های موجود و مقابل صنعت بانکداری را به طور کلی می‌توان تعبیر به ریسک نمود که ممکن است ساختار بانک را در ابعاد مختلف تهدید نماید و حتی باعث از بین رفتن بانک یا مؤسسه مالی شود. در یک تقسیم‌بندی، ریسک را می‌توان به دو دسته کلی ریسک سیستماتیک و ریسک غیر سیستماتیک تقسیم نمود و یا در تقسیم بندی دیگر و از منظری دیگر می‌توان ریسک را به گروه ریسک مالی و غیرمالی تقسیم کرد. چالش‌های موجود برای نظام بانکداری نیز در این طبق‌بندی قرار می‌گیرند.

ریسک غیر سیستماتیک (اجتناب‌ناپذیر)، ریسکی است که ناشی از خصوصیات خاص شرکت، از جمله نوع محصول، ساختار سرمایه سهام‌داران عمده و غیره می‌باشد. ریسک غیر سیستماتیک، ریسکی است که قابل مدیریت بوده و می‌توان با مطالعه و بررسی شرایط و همچنین انتخاب ترکیب مناسب سرمایه‌گذاری، احتمال عدم تحقق بازده مورد انتظار را کاهش داد. نمونه‌هایی از ریسک‌های غیرسیستماتیک ریسک اعتباری و یا ریسک مدیریتی هستند. در مقابل ریسک سیستماتیک در اثر عوامل کلی بازار شامل تحولات اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مانند تغییر نرخ ارز، چرخه‌های تجاری، سیاست‌های پولی و مالی دولت ایجاد می‌شود. مهمترین نمونه‌های ریسک سیستماتیک ریسک نرخ بهره، ریسک تورم، ریسک نرخ ارز، ریسک نقدینگی و ریسک‌های اجتماعی-سیاسی هستند.

در کنار این طبقه‌بندی چالش یا ریسک نقدی و غیر نقدی را نیز می‌توان برای بانکها و موسسات مالی برشمرد. **ریسک مالی**، به طور مستقیم بر سودآوری اثر می‌گذارد و می‌تواند حتی نهاد مالی را از پای درآورد و شامل ریسک نرخ ارز، ریسک نرخ سود، ریسک نکول، ریسک نقدینگی، ریسک تغییرات سطح عمومی قیمت‌ها، ریسک بازار و ریسک سرمایه‌گذاری مجدد می‌شود.

ریسک غیر مالی هرچند به صورت مستقیم بر بخش مالی شرکت موثر نیستند اما بر ریسک‌های مالی تاثیر زیادی دارند، بدین معنی که یک ریسک غیر مالی در نهایت باعث تغییرات در متغیرهای مالی می‌گردد و به یک ریسک مالی مبدل می‌شود. ریسک‌های غیر مالی شامل ریسک مدیریت، ریسک سیاسی، ریسک صنعت، ریسک عملیاتی، ریسک قوانین و مقررات و ریسک نیروی انسانی می‌پردازد. در این مطالعه سعی خواهد شد تا مهمترین ریسک‌های مالی و غیر مالی که باعث بوجود آمدن یا تهدیدی برای ایجاد یا تداوم شرایط نامناسب در مسیر فعالیت بانک‌ها در ایران است را ترسیم نماییم. نکته لازم به ذکر اینکه آمارهای موجود و منتشر شده پیرامون فعالیت‌های بانکداری در ایران بعضاً بسیار قدیمی و با وقفه‌های میان طولانی منتشر شده و دسترسی به آنها محدود است که این مطالعه نیز از این آفت بی بهره نبوده است. سعی شده تا آمارها از مراجع مستند ارائه شوو تاخیر زمانی در آمارهای ارائه شده ناشی از عدم ارائه توسط نهادهای مربوطه است.

۲. چالش‌های مالی

۲-۱. نرخ سود

بر اساس ماده‌ی ۹ آیین‌نامه‌ی قانون عملیات بانکی بدون ربا در فصل دوم، در رابطه با سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار آمده است: «بانک‌ها سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار را که در به کار گرفتن آن‌ها وکیل می‌باشند، به عنوان منابع سپرده‌گذار در امور مشارکت، مضاربه، اجاره به شرط تملیک، معاملات اقساطی، مزارعه، مساقات، سرمایه‌گذاری مستقیم، معاملات سلف و جعاله مورد استفاده قرار می‌دهند.» همین‌طور در ماده‌ی ۱۰ این آیین‌نامه چنین آمده است: «به هیچ یک از سپرده‌های دریافتی تحت عنوان سپرده‌های سرمایه‌گذاری مدت‌دار رقم تعیین شده از قبل به عنوان سود پرداخت نخواهد شد. منافع حاصل از عملیات موضوع ماده‌ی ۹ براساس قرارداد منعقد، متضمن وکالت بین بانک و سپرده‌گذار متناسب با مدت و منابع سپرده‌های سرمایه‌گذاری پس از وضع سپرده‌های قانونی مربوط و رعایت سهم منابع بانک به نسبت مدت و مبلغ در کل وجوه به کار گرفته شده در این عملیات تقسیم خواهد شد.»

چنانچه مشاهده می‌شود، بر اساس موارد یاد شده، نرخ سود ثابت نبوده و با توجه به نوع قرارداد و مدت آن تغییر می‌کند. به عبارت دیگر، آن چه از قانون بانکداری بدون ربا و آیین‌نامه‌های اجرایی آن استنباط می‌شود، شناوری نرخ سود است. اما آن چه در عمل اتفاق افتاده، حداقل از سال ۱۳۶۹، ثبات نرخ سود بوده است، زیرا تا آخر سال ۱۳۶۸، سود قطعی سپرده‌های سپرده‌گذاران ناشی از به کارگیری منابع بانک و سپرده‌گذاران در فعالیت‌های اقتصادی، پس از اتمام سال و تصویب صورت‌های مالی بانک به نسبت مدت و مبلغ در کل وجوه به کار گرفته شده در عملیات، بین سپرده‌گذاران و بانک قابل تقسیم بود.

در این دوره، هیچ‌گونه وجهی در طی سال به سپرده‌گذاران پرداخت نمی‌شد. اما از سال ۱۳۶۹، براساس مصوبه‌ی شورای پول و اعتبار، مقرر گردید که به سپرده‌های سرمایه‌گذاری هر ماه مبلغی به صورت سود علی‌الحساب، تعلق گیرد و سود قطعی در پایان دوره محاسبه و پرداخت گردد. اما در عمل، همان سود علی‌الحساب، قطعی تلقی شده و سود دیگری به سپرده‌گذار پرداخت نشد؛ تا سال ۱۳۷۳، سود قطعی و علی‌الحساب متفاوت، اما از این سال تا سال ۱۳۸۱ این دو تقریباً با هم برابر یا نزدیک‌اند.

از این سال به بعد، به دلیل رقابت بانک‌ها در جذب منابع بیش‌تر، نرخ‌های سود قطعی بالاتر از نرخ علی‌الحساب اعلام شد که در برهه‌ای رقابت زیادی در میان بانک‌ها با خود همراه داشت. نکته‌ی حایز اهمیت آن که در سال‌هایی که نرخ سود متفاوت است، تفاوت، ثابت و مقدار مشخصی به آن افزوده گردیده است. از این رو، این تفاوت بین نرخ علی‌الحساب و قطعی هم نمی‌تواند شناوری را نشان دهد. به عبارت دیگر، در تمام سال‌های گذشته، در تعیین نرخ سود سپرده‌های سرمایه‌گذاری مطابق آیین‌نامه‌ی اجرایی عمل نگردیده است.

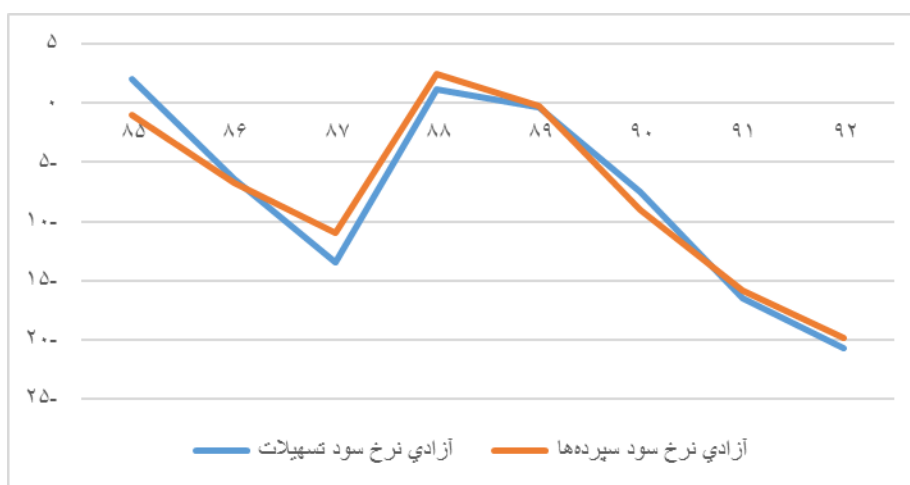
در مورد تخصیص منابع نیز، سود تسهیلات بر اساس مقررات و قوانین بانکداری بدون ربا، ثابت نبوده و طبق ماده‌ی یک آیین‌نامه‌ی اجرایی در فصل سوم، «اعطای تسهیلات توسط بانک‌ها باید به ترتیبی صورت گیرد که بر اساس پیش‌بینی‌های مربوط، اصل منابع تأمین شده برای این تسهیلات و هم‌چنین سود مورد انتظار در صورت تحقق در مدت معین قابل برگشت باشد.» اما در عمل مشاهده می‌شود که اگر چه برای تسهیلات سقف و کف تعیین می‌شود، اما این نرخ ثابت است. دقیقاً با ثابت بودن همین نرخ تسهیلات است که به سپرده‌گذاران نیز درصد ثابت پرداخت می‌شود. با یک نگاه کلی به ساختار سیستم بانکی و شورای پول و اعتبار و نحوه‌ی تعیین نرخ سود در این سیستم، در می‌یابیم که اولاً، در این بانکداری بدون ربا نرخ سود توسط مقام‌های پولی (شورای پول و اعتبار) تعیین می‌گردد. ثانیاً اگرچه برای سپرده‌ها نرخ سود علی‌الحساب و برای تسهیلات نرخ سود حداقل و حداکثر (تا سال ۱۳۸۲) و یا نرخ سود مورد انتظار در سال‌های اخیر تعیین شده، اما نرخ‌ی که از تسهیلات گیرندگان دریافت می‌شود، ثابت است. ثالثاً با توجه به ثابت بودن نرخ سود و عدم انعطاف‌پذیری آن از راه تحولات بازار پول، امکان استفاده از آن به عنوان یک هدف میانی در سیاست پولی جایی ندارد.

به عبارت دیگر، در این نوع بانکداری، بانک مرکزی به منظور دستیابی به اهداف نهایی، به جای ترازنامه‌ی بانک مرکزی، با تعیین سقف‌های اعتباری و نرخ سود برای بانک‌ها، ترازنامه‌ی آن‌ها را نشانه‌گیری می‌کند. حال آن که در اغلب نظام‌های پولی دنیا، بانک مرکزی برای تعیین نرخ بهره در یک رقم مشخص، ترازنامه‌ی خود را هدف قرار و با اعمال سیاست پولی، نرخ بهره را به رقم مورد نظر می‌رساند. (سیاست پولی انبساطی برای کاهش نرخ بهره و بالعکس)

این عدم تناسب در سیاست پولی، بانک‌ها و جامعه را با مشکل مواجه کرده است به طوری که بانک مرکزی در شرایطی که سیاست پولی انقباضی اتخاذ کرده برای تسهیلات بانک‌ها نرخ‌های کم‌تر از نرخ تعادلی و یا نرخ کم‌تر از نرخ تورم تعیین می‌کند و بدین ترتیب، بازار را با عدم تعادل و رانت در تسهیلات مواجه می‌نماید و بدیهی است هر جا رانتی نهفته باشد، مستعد فساد است و برای جلوگیری از فساد ناشی از این رانت، دستگاه‌های نظارتی متعدد وارد عمل می‌شوند و این خود تبعات کارکردی برای سیستم داشته و ناکارآمدی را به دنبال خواهد داشت.

یکی از شاخص‌هایی که برای بررسی وضعیت ریسک نرخ سو مورد بررسی قرار می‌گیرد شاخص آزادی نرخ سود می‌باشد. برای تبیین مؤلفه آزادی نرخ سود، تحولات نرخ سود حقیقی تسهیلات و سپرده‌های بانکی در بانک‌های دولتی در نظر گرفته می‌شود. نرخ سود حقیقی مثبت نشان دهنده آزادی بیشتر نرخ سود می‌باشد.

برای محاسبه آن در مورد سود تسهیلات از نرخ سود تسهیلات عقود مبادله‌ای منهای نرخ تورم و برای سود سپرده‌ها از متوسط موزون نرخ سود سپرده‌ها منهای نرخ تورم استفاده می‌شود. نرخ سود حقیقی تسهیلات بانکی (عقود مبادله‌ای) در بانک‌های دولتی تنها در سال‌های ۸۵ و ۸۸ مثبت بوده و نرخ سود سپرده‌ها تنها در ۸۵ و ۸۸ مثبت بوده است. در مابقی سال‌های مورد بررسی این مقدار بوده است.

نمودار (۱-۱) آزادی نرخ سود

از دیگر پیامدهای افزایش نرخ‌های سود علی‌الحساب سپرده‌ها، «بالا رفتن قیمت تمام شده پول» است. این مساله تعیین نرخ سود مورد انتظار تسهیلات را برای بانک‌ها به یک چالش تبدیل خواهد کرد، البته افزایش قیمت انرژی (آب، برق و گاز و ...) را نیز باید به‌عنوان هزینه‌های سربار به این هزینه افزود. عوامل برشمرده، هزینه تامین مالی از بانک‌ها را برای بنگاه‌های اقتصادی افزایش می‌دهد.

۲-۲. کفایت سرمایه

کمیته نظارت بانکی بین‌الملل مستقر در بازل سوئیس نیز بر اساس شرح وظایف اقدام به معرفی و تدوین مجموعه مقررات برای محاسبه نسبت کفایت سرمایه بانکی نمود که آخرین نسخه آن در سال ۲۰۱۰ میلادی در قالب مجموعه مقررات بال III منتشر شد. بال III آخرین استاندارد بین‌المللی پیرامون شاخص کفایت سرمایه و نقدینگی بانکی است که با بسط و گسترش و تقویت مقررات قبلی (بال II) معرفی شد. هیات خدمات مالی اسلامی استانداردهای کفایت سرمایه مربوط به بانک‌ها و موسسات خدمات مالی اسلامی را از دسامبر ۲۰۰۵ ارائه و منتشر نموده و همزمان با تدوین مجموعه مقررات بال III، نهاد مذکور در گزارش شماره ۱۵ خود در پایان سال ۲۰۱۳ به بازنگری در نسبت کفایت سرمایه برای بانکهای اسلامی پرداخته است مجموعه منتشر شده‌ی مذکور دارای ساختار و محتویاتی است که برای محصولات و خدمات مالی منطبق با شریعت اسلام طراحی شده و راهنمای دقیقی برای محاسبه کفایت سرمایه در این موسسات را ارائه می‌کند.

سرمایه لازم و کافی یکی از شرایط لازم برای حفظ سلامت نظام بانکی است و هریک از بانک‌ها و موسسات اعتباری برای تضمین ثبات و پایداری فعالیت‌های خود باید همواره نسبتی را میان سرمایه و ریسک موجود در دارایی‌های خود برقرار نماید. کارکرد اصلی این نسبت حمایت بانک در برابر زیان‌های غیرمنتظره و نیز حمایت از سپرده‌گذاران و اعتباردهندگان است. بدلیل حفاظتی که این نسبت در برابر زیان‌های وارده ایجاد می‌کند، حفظ و نگهداری سرمایه کافی و متناسب با مخاطرات موجود منبع اصلی اعتماد عمومی به هر بانک بطور اخص و سیستم بانکی بطور اعم است. یکی از مهمترین مشکلات و چالشهای موجود در نظام بانکداری ایران عدم توجه برای تطبیق با استانداردهای بین‌المللی کفایت سرمایه بانکی است.

جدول (۱-۱) مقایسه الزامات کفایت سرمایه در بال (II) و (III)

شاخص	الزامات بال (II)	الزامات بال (III)
حداقل نسبت کفایت سرمایه	۸ درصد	۸ درصد
حداقل نسبت سرمایه نوع یک (شامل حقوق صاحبان سهام، ذخایر و سود انباشته) به دارایی‌های موزون شده به ریسک	۴ درصد	۶ درصد
حداقل نسبت حقوق صاحبان سهام به دارایی‌های موزون شده به ریسک	۲/۵ درصد	۴/۵ درصد
حداقل نسبت اجباری سرمایه اتکایی	-	۲/۵ درصد
حداقل نسبت اختیاری سرمایه اتکایی مقابله با ادوار تجاری (با نظر قانونگذار محلی) برای مقابله با دوره‌های رشد اعتباری	-	۲/۵ درصد

ماخذ: رئیسی دهکردی، شهرام و شاهباز، ناصر (۱۳۹۵).

کفایت سرمایه براساس تعریفی که در آیین‌نامه کفایت سرمایه مطرح شده، «حاصل تقسیم سرمایه پایه به مجموع دارایی‌های موزون شده به ضرایب ریسک برحسب درصد» است. سرمایه بانک و دارایی‌ها دو مولفه اصلی تعیین نرخ کفایت سرمایه در بانک هستند. نکته مهم این که علیرغم ابلاغ ۳ مجموعه مقررات ابلاغی توسط کمیته نظارت بانکی بین‌الملل مستقر در بازل سوئیس در ایران کماکان بانکها چندان به این موضوع مهم توجه ندارند و این بزرگترین چالش در مسیر جهانی شدن بانکها و فراهم نمودن مقدمات انجام مبادلات مالی با سایر بانکهای دنیا است.

جدول (۱-۲) برنامه زمانی تحقق نسبت های کفایت سرمایه برای بانکهای اسلامی

مولفه	زمان تحقق
۴/۵ درصد حقوق صاحبان سهام عادی در سرمایه نوع اول برای دارایی های موزون شده به ریسک	از ابتدای ژانویه ۲۰۱۵ میلادی
۶ درصد کل سرمایه نوع اول برای دارایی های موزون شده به ریسک	از ابتدای ژانویه ۲۰۱۵ میلادی
۸ درصد کل سرمایه برای دارایی های موزون شده به ریسک	از ابتدای ژانویه ۲۰۱۴ میلادی

ماخذ: هیات خدمات مالی اسلامی (۲۰۱۵)

اجزای دارایی های موزون شده بر ریسک شامل:

جدول (۱-۳) ضریب ریسک دارایی ها	
ضریب ریسک	شرح
-	موجودی نقد
-	سپرده قانونی
۲۰	مطالبات از بانک مرکزی
-	مطالبات از بانک ها و موسسات اعتباری
-	مطالبات از دولت
۱۰۰	اوراق مشارکت دولتی
۱۰۰	سرمایه گذاری در سهام
۱۰۰	حساب های دریافتی
۵۰	وام ها و تسهیلات اجاره به شرط تملیک و تسهیلات مسکن
۱۰۰	سایر وام ها و تسهیلات پرداختی و مطالبات
۱۰۰	خالص دارایی های ثابت و سرقفلی
۱۰۰	سایر دارایی ها
۱۰۰	تضمین اوراق مشارکت بخش غیر دولتی (مشمول ضریب ۵۰ درصد)
۱۰۰	تعهدات بابت ضمانت نامه های صادر شده (مشمول ضریب تبدیل ۲۰ درصد)
۲۰	تعهدات بابت اعتبارات اسنادی صادر شده (مشمول ضریب تبدیل ۲۰ درصد)
۵۰	سایر تعهدات
	دارایی ها و تعهدات موزون شده بر حسب ریسک

طبق ماده (۳) آیین نامه کفایت سرمایه سال ۱۳۸۲، حداقل نسبت کفایت سرمایه برای کلیه بانک ها و مؤسسات اعتباری (اعم از دولتی و غیردولتی) ۸ درصد تعیین می شود. این میزان بر اساس مقررات کمیته بال ۱ تدوین شده است و بانک مرکزی می تواند در مواردی که استانداردهای بین المللی یا ضرورت حفظ سلامت بانک ها و مؤسسات اعتباری اقتضا کند حدود بالاتری را برای تمام یا برخی از بانک ها و مؤسسات اعتباری تعیین کند. ذکر این نکته الزامی است که بر اساس قوانین بال دو نسبت کفایت سرمایه به ۱۲

درصد افزایش پیدا کرده است و در صورت الزامی شدن اجرای قوانین بال ۲ تعداد بانک‌های بیشتری باید به افزایش نسبت کفایت سرمایه خود اقدام نمایند.

جدول (۴-۱) وضعیت کفایت سرمایه بانک‌ها

نام بانک	سرمایه	سرمایه پایه	نسبت کفایت سرمایه (۹۴)	درصد تغییر
ملت	۴۰۰۰	۹۱۳۰	۷.۵۷ درصد	-۱.۲۱
انصار	۸۰۰	۱۵۴۰	۸.۲۶ درصد	-۰.۹ درصد
پاسارگاد	۴۲۰۰	۷۲۲۹	۱۶.۱ درصد	-۱.۱۴
حکمت ایرانیان	۴۰۰	۴۵۶	۱۸ درصد	-۱۱
سینا	۱۰۰۰	۱۵۴۴	۱۲.۵ درصد	-۱.۷
سرمایه (۶ ماهه ۹۴)	۴۰۰	۴۰۸	۳.۱ درصد	-۲.۱
دی	۶۴۰	۱۰۷۸	۸ درصد	۰
سامان	۸۰۰	۱۲۳۶	۸ درصد	-۰.۵
شهر	۱۵۵۷	****	****	
قوامین	۴۰۰	۱۰۹۸	۲.۱۳	-۰.۳۶
ایران زمین (سال ۹۳)	۴۰۰	۳۵۸	۵.۳	-۷.۸
آینده	۸۰۰	۱۲۶۰	۲.۵۴	-۰.۶۶
صادرات	۵۷۸۰	۹۶۹۰	۹.۱۵ درصد	-۱.۱۹
تجارت	۴۵۷۰	۵۳۹۱	۷.۵ درصد	+۱.۲
اقتصاد نوین	۱۱۳۱	۲۲۲۳	۷.۷۵ درصد	-۰.۳۴
پارسیان	۲۳۷۶	۴۲۲۷	۷.۹ درصد	+۰.۸۳
خاورمیانه	۴۰۰	۶۲۱	۱۸.۰۱	-۲.۸۶
کارآفرین	۸۵۰	۱۶۶۰	۱۶.۱۱	+۰.۴۵
مهر اقتصاد	۱۲۰۰	**	**	**
گردشگری	۶۰۰	۶۵۹	۶.۴۴ درصد	+۰.۲۲
پست بانک	۳۲۳	۲۴۳	۵.۵۲ درصد	-۰.۱۵
قرض الحسنه رسالت (۶ ماهه ۹۴)	۵۰	۳۹	۰.۸۴ درصد	-۰.۶۸
اعتباری کوثر مرکزی	۶۰۰	۸۳۷	۸.۵۵	+۳.۲

با توجه به برنامه‌های افزایش سرمایه بانک‌ها از ابتدای سال ۱۳۹۵ بانک‌های ملت، پاسارگاد، انصار، پارسیان و دی از کفایت سرمایه کافی برخوردار می‌شوند این در حالی است که سایر بانک‌ها اقدامی در راستای انجام این موضوع و افزایش نسبت کفایت سرمایه خود انجام نداده‌اند و بر این اساس می‌توان اظهار داشت که حداقل ۹ بانک ایرانی نمی‌توانند روابط کارگزاری با بانک‌های خارجی برقرار کنند.

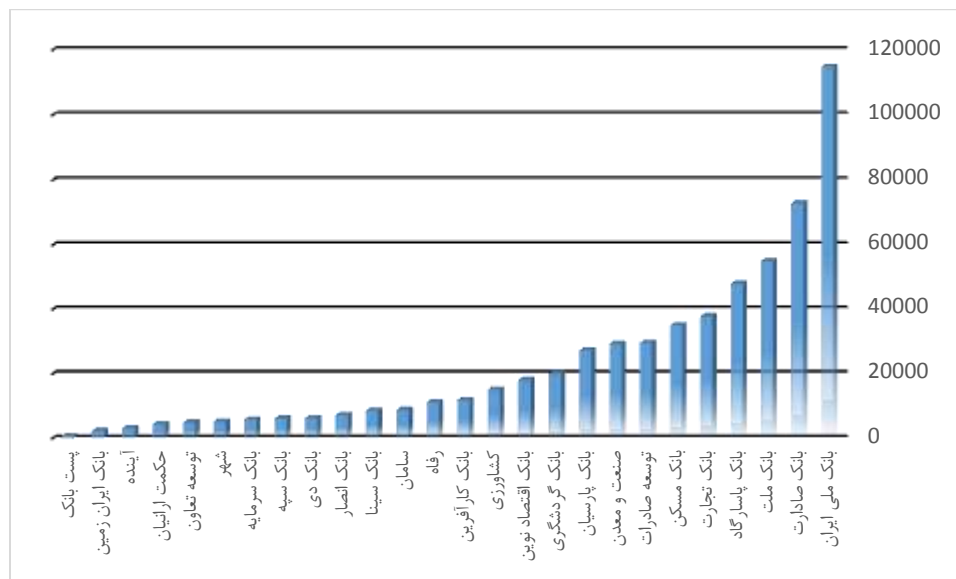
جدول (۱-۵) برنامه‌های افزایش سرمایه از ابتدای سال ۹۵ تاکنون

نام بانک	میزان افزایش سرمایه	وضعیت	محل تامین
ملت	۱۰۰۰ میلیارد تومان	انتشار بیانیه ثبت افزایش سرمایه	اندوخته کفایت سرمایه
پاسارگاد	۸۴۰ میلیارد تومان	ثبت افزایش سرمایه	مطالبات و آورده نقدی
انصار	۵۵۰ میلیارد تومان	انتشار گزارش توجیهی	مطالبات حال شده سهامداران و آورده نقدی
پارسیان	۲۶۳۴ میلیارد تومان	اظهار نظر حسابرسان و بازر قانونی	مطالبات حال شده سهامداران و آورده نقدی
دی	۱۴۰ میلیارد تومان	به ثبت رسید	سود انباشته

برای حرکت به سمت استقرار نظام کفایت سرمایه مطلوب حتی بر اساس مقررات بال | بانکهای ایرانی راه زیادی در پیش دارند اما به نظر می‌رسد افزایش سرمایه پرداخت شده مهمترین راهکار در اختیار بانکها است که با توجه به شرایط فعلی بازار در بخش حقیقی و حجم مطالبات معوق بانکها و قفل شدن منابع این مهم تنها بایستی از طریق دولت و با ابزار بازپرداخت بدهی به بانکهای تجاری تامین شود که آن هم مشکل است. در شرایطی که اغلب بانکها در شرایط نقطه سر به سر و یا زیان مواجه هستند، یافتن راههایی برای افزایش سودآوری بانکها می‌تواند به اصلاح این وضع کمک کند. راههایی از قبیل افزایش نرخ سود تسهیلات بانکها و یا کاهش مطالبات معوق و سررسید گذشته (که وجود این قبیل مطالبات باعث افزایش زیان بانکها میشود) از جمله راههای پیشنهادی محسوب میشود. کاهش و توقف استفاده دولت از منابع بانکی در قالب تسهیلات تکلیفی میتواند امکانات بانکها را بیشتر از گذشته در اختیار بخش غیردولتی قرار دهد (به شرط آنکه طرح‌های موردنظر از نظر فنی، مالی و اقتصادی از توجیه کافی برخوردار باشند) یا به عبارت دیگر، اختیارات بانکها در تنظیم ترکیب دارایی‌های خویش افزایش یابد. تجدید سازماندهی بانکها در زمینه‌های مختلف مدیریتی و بهره‌گیری از دانش جدید بانکداری نیز می‌بایست در مدنظر قرار گیرد. در این میان، ایجاد مدیریت قوی نظارتی در هر یک از بانکهای تجاری و تخصصی جهت کنترل اعتبارات اعطایی به بخش خصوصی می‌تواند به تخصیص بهینه منابع بانک کمک نماید.

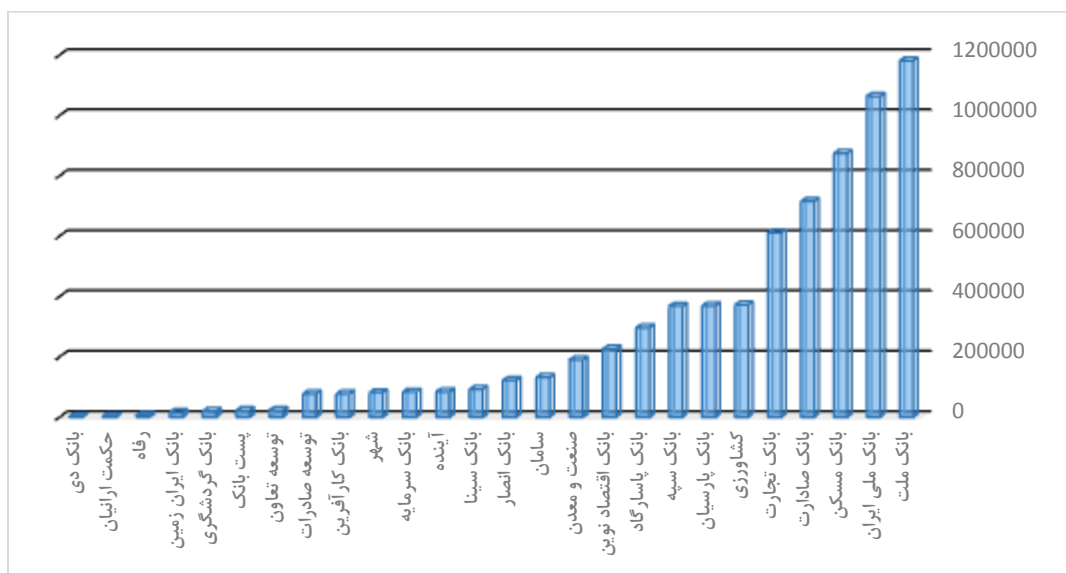
۲-۳. عدم تناسب بین دارایی، سرمایه و سود

مهمترین رسالت نهاد مالی و بانک استفاده بهینه از منابع در اختیار اعم از دارایی‌ها و سرمایه سهامداران یا صاحبان سهام در جهت سودآوری است. سه نمودار این قسمت که برگرفته از مقاله آقایان دکتر شاهباز و دکتر رئیسی در بیست و پنجمین همایش بانکداری اسلامی است نشان می‌دهد که بر اساس اطلاعات و داده‌های سال ۱۳۹۱ وضعیت مناسبی در بانکها وجود نداشته و کماکان نیز این شرایط پایدار باقی مانده است.

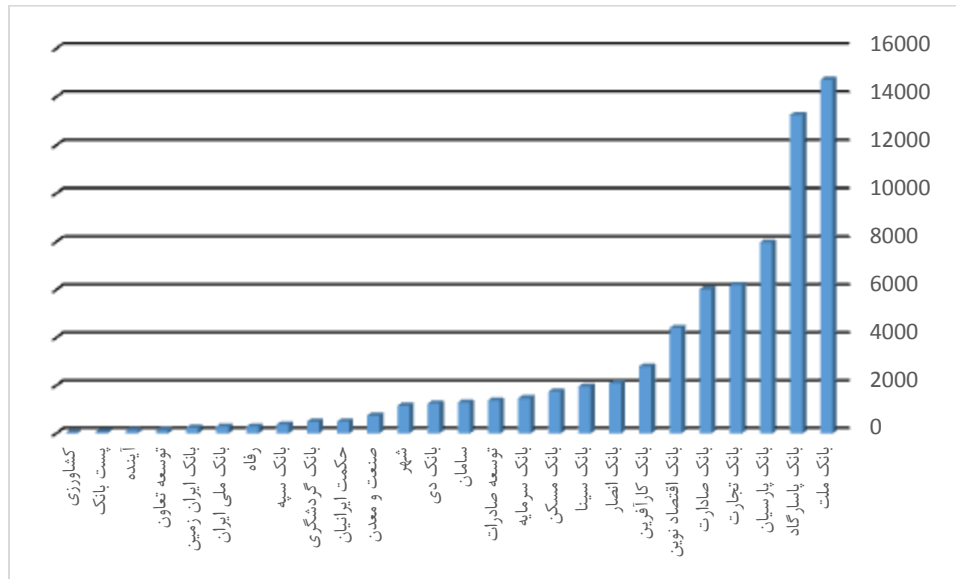
نمودار (۲-۱) وضعیت میزان سرمایه بانکها در ایران (سال ۱۳۹۱) - میلیارد ریال، ماخذ پایگاه اطلاع رسانی بازاریابی بانکی و صورتهای مالی بانکها

در شکل شماره مشهود است که عملاً بیش از ۵۰ درصد بانکهای ایرانی دارای سرمایه زیر بیست هزار میلیارد ریال بوده‌اند. پنج بانک بین بیست تا چهار هزار میلیارد ریال و سه بانک بین چهار تا هشتاد هزار میلیارد ریال و فقط یک بانک بالای صد هزار میلیارد ریال سرمایه داشته‌اند.

نمودار (۳-۱) وضعیت میزان دارایی بانکها در ایران (سال ۱۳۹۱) - میلیارد ریال، ماخذ پایگاه اطلاع رسانی بازاریابی بانکی

شکل فوق نشان می‌دهد که بیش از ۸۰ درصد بانکهای ایرانی دارای دارایی کمتر از چهار هزار میلیارد ریال می‌باشند میزان سودبانکها در سال ۹۱ در شکل زیر ارائه شده است:

نمودار (۴-۱) وضعیت میزان سود بانکها در ایران (سال ۱۳۹۱) - میلیارد ریال، ماخذ پایگاه اطلاع رسانی بازاریابی بانکی

اطلاعات ارائه شده نشان می‌دهد که به جز دو بانک ملت و پاسارگاد، سایر بانکها در سال ۱۳۹۱ زیر هشت هزار میلیارد و عموماً زیر دو هزار میلیارد ریال سود داشته‌اند.

۲-۴. سطح مطالبات غیر جاری بانک‌ها و ریسک اعتباری بانکها

یکی از معضلاتی است که گریبانگیر این نظام شده و آمارهای این قسمت برگرفته از این مقاله است و اطلاعات به روز تری فعلا منتشر نشده است. بر اساس مطالعه انجام گرفته تحت عنوان "ارزیابی وضعیت مطالبات غیر جاری در نظام بانکی ایران و مقایسه آن با سایر کشورها: با مروری بر تجارب سایر کشورهای اسلامی" توسط خانم لیلا محرابی مطالبات غیر جاری نظام بانکی کشور بر مبنای طبقه بندی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مطالبات غیر جاری نظام بانکی کشور به سه دسته طبقه بندی می شوند. در طبقه بندی اول مطالبات سررسید گذشته بانک‌ها تا شش ماه پس از سررسید محاسبه می شود و در صورت عدم بازپرداخت در طبقه بندی دوم یعنی مطالبات معوق که بین شش تا ۱۸ ماه از تاریخ اولین سررسید آنها گذشته باشد، قرار می گیرند. در سومین طبقه بندی که مطالبات مشکوک الوصول است، مطالبات تاریخ گذشته از ۱۸ ماه پس از اولین سررسید در نظر گرفته می شود که از حساسیت بیشتری برخوردار است. به طور معمول در اعلام رقم مطالبات معوق، تمام مطالبات طبقه بندی‌ها منظور می شود که مسئولان بانکی و اقتصادی کشور مطالبات مشکوک الوصول را برای نظام بانکی خطرناک تر می دانند.

جدول (۱-۹) مقایسه وضعیت مطالبات غیر جاری در شبکه نظام بانکی سال‌های ۹۲-۸۵ (میلیارد ریال)

درصد تغییرات	کل	مطالبات غیر جاری			عملکرد نظام بانکی
		مطالبات مشکوک الوصول	مطالبات معوق	مطالبات سررسید گذشته	
	۱۶۰۱۸۸	۴۱۰۱۸	۷۵۳۷۷	۴۳۷۹۴	۱۳۸۵
۷۲	۲۶۳۹۵۶	۹۴۵۷۲	۱۰۶۴۳۱	۶۲۹۵۴	۱۳۸۶
۱۵	۳۰۲۸۷۷	۱۴۳۱۵۸	۹۴۹۱۴	۶۴۸۰۵	۱۳۸۷
۲۴	۳۷۵۱۸۱	۱۸۱۷۰۸	۱۰۷۸۵۳	۸۵۶۲۰	۱۳۸۸
۱۱	۴۱۸۱۷۸	۲۱۷۱۷۰	۱۱۶۵۲۲	۸۴۴۸۶	۱۳۸۹
۴۲	۵۹۴۷۲۶	۳۰۲۳۷۰	۱۵۲۸۷۹	۱۳۹۴۷۷	۱۳۹۰
۱۰	۶۲۳۱۶۵	۳۵۴۵۶۱	۱۵۴۲۵۰	۱۱۴۳۵۵	۱۳۹۱
۲۹	۸۰۲۵۸۴	-	-	-	۱۳۹۲

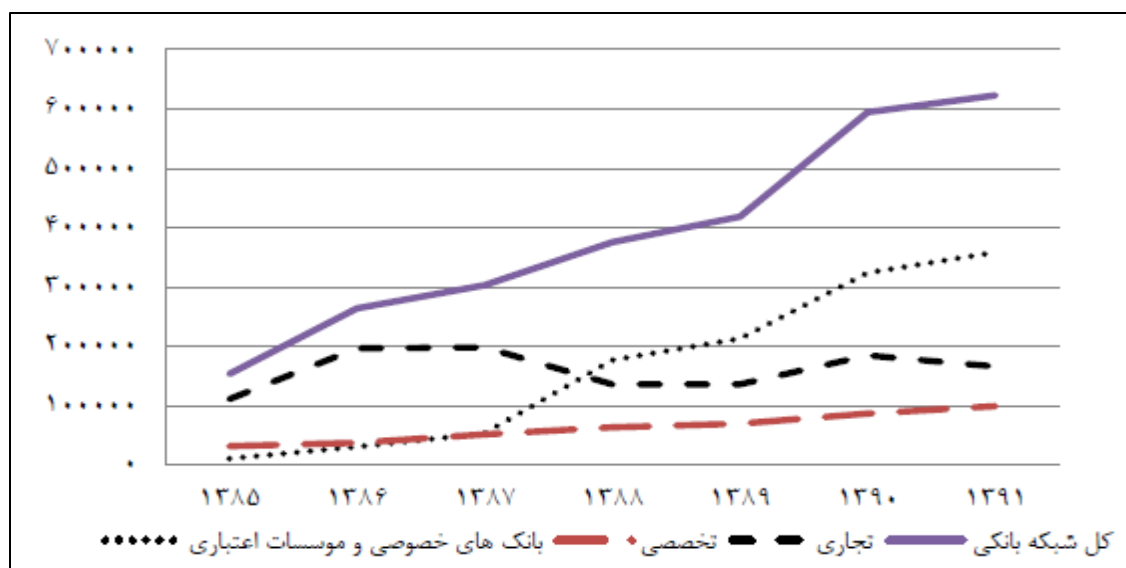
جدول (۱-۱۰) نسبت هریک از اقلام مطالبات غیر جاری به کل تسهیلات

مطالبات غیر جاری به کل تسهیلات			عملکرد نظام بانکی
مطالبات مشکوک الوصول	مطالبات معوق	مطالبات سررسید گذشته	
۲/۹	۵/۱	۲/۹	۱۳۸۵
۵	۵/۷	۳/۴	۱۳۸۶
۷/۴	۴/۹	۳/۴	۱۳۸۷
۷/۹	۴/۷	۳/۷	۱۳۸۸
۶/۷	۳/۶	۲/۶	۱۳۸۹
۷/۵	۳/۸	۳/۵	۱۳۹۰
۸/۸	۳/۸	۳/۸	۱۳۹۱

نسبت مطالبات غیر جاری به تسهیلات، یکی از شاخص‌های مهم بانکی است و درصد مطالبات غیر جاری از کل تسهیلات اعطا شده توسط شبکه بانکی را نشان می‌دهد بدین معنی که چه نسبتی از آنها به شبکه بانکی بازگشت پذیر نیست. در جداول (۲) و (۳) به مقایسه وضعیت مطالبات غیر جاری در شبکه بانکی می‌پردازد. همان گونه که ملاحظه می‌شود، این نسبت با ۳/۴ از ۱۱/۳ درصد در سال ۸۵ به ۱۴/۷ درصد در پایان سال ۱۳۹۱ رسیده در سال‌های اخیر نسبت مطالبات غیر جاری به کل تسهیلات بانک‌ها و موسسات اعتباری به ترتیب در بانک‌های تجاری، خصوصی و تخصصی از بیشترین سهم برخوردار است. در این میان، نکته قابل توجهی که در بررسی حجم مطالبات باید مورد توجه قرار گیرد، در نظر گرفتن میزان مطالبات بانک‌ها در کنار حجم عملیات این موسسات مالی است. از این رو طبیعی است با حجم عملیات بیشتر، انتظار مطالبات غیر جاری بیشتری وجود داشته باشد.

جدول (۱-۱) نسبت مطالبات سر رسید گذشته، معوق و مشکوک‌الوصول در بانک‌های تجاری و تخصصی

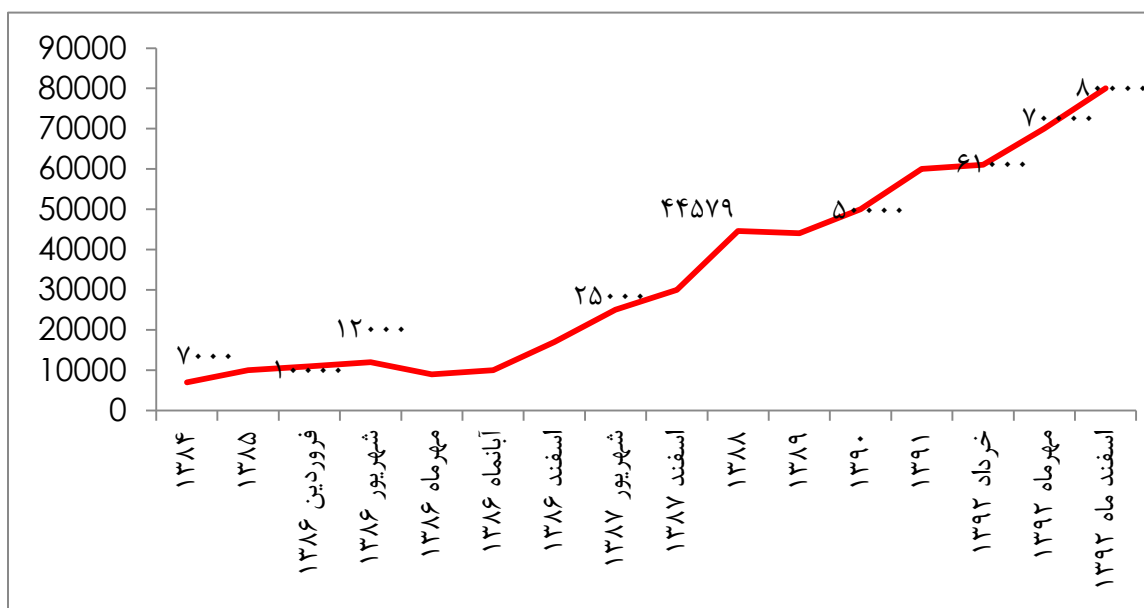
نسبت تسهیلات غیر جاری به کل تسهیلات (درصد)							عملکرد نظام بانکی کشور
۱۳۹۱	۱۳۹۰	۱۳۸۹	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	
۱۸/۳	۲۰/۴	۱۷/۴	۲۱/۵	۲۱/۸	۱۵/۱	۱۱	بانک‌های دولتی تجاری
۸/۳	۹/۳	۱۰/۲	۱۴/۱	۱۴/۶	۱۲/۴	۱۳/۳	بانک‌های دولتی تخصصی
۱۲/۵	۱۴/۸	۱۲	۱۴/۴	۸	۱۱	۶/۴	بانک‌های خصوصی
۱۴/۷	۱۵/۱	۱۳/۹	۱۸/۳	۱۵/۷	۱۳/۱	۱۱/۳	کل

نمودار (۱-۶) روند مطالبات غیر جاری بانک‌ها و موسسات اعتباری (میلیارد ریال)

میزان مطالبات غیر جاری بانک‌ها، به تفکیک و در سه بخش «بانک‌های تجاری»، «بانک‌های تخصصی» و «بانک‌های غیردولتی و موسسات اعتباری» در نمودار ۱ نشان داده شده است. میزان مطالبات غیر جاری در بانک‌های تجاری نشان می‌دهد در سال ۹۱ مقدار این مطالبات به ۱۷ هزار میلیارد تومان رسیده است که ۲۶ درصد از رقم کل مطالبات غیر جاری شبکه بانکی را تشکیل می‌دهد. مقدار این رقم در سال ۹۰ در حدود ۱۸/۵ هزار میلیارد تومان و ۳۰ درصد از سهم کل بود. این موضوع نشان می‌دهد در سال ۹۱ سهم بدهی‌ها در بانک‌های تجاری نسبت به بانک‌های تخصصی و بانک‌های غیردولتی و موسسات به مقدار قابل توجهی کاهش

یافته و از ۶۵ درصد در سال ۸۷ که بخش عمده مطالبات غیرجاری در بانک‌ها را تشکیل می‌دهد، به ۲۶ درصد در سال ۹۱ رسیده است. در نتیجه طی چهار سال از میزان مطالبات غیرجاری بانک‌های تجاری، حدود سه هزار میلیارد تومان کاسته شده است. این موضوع نشان می‌دهد با توجه به رشد قابل توجه کل مطالبات، سهم دیگر بانک‌ها از میزان کل مطالبات غیرجاری در حال افزایش بوده است. البته با توجه به اینکه در گذشته تعداد بانک‌های دولتی بیش از این میزان بوده و در این دوران بانک‌هایی چون ملت، تجارت، صادرات و رفاه در فهرست بانک‌های غیردولتی قرار گرفته‌اند، بنابراین این مقایسه نمی‌تواند به صورت سری زمانی انجام شود، زیرا در دوره کنونی تعداد بانک‌های موجود قابل مقایسه با دوره‌های قبل نیست. نکته قابل توجه اینکه از کل رقم مطالبات غیرجاری بانک‌های تجاری در سال ۹۱، ۳۶ درصد مربوط به مطالبات معوق و سررسید گذشته و نزدیک به ۶۰ درصد مختص مطالبات مشکوک‌الوصول است.

نمودار (۱-۷) روند تغییر مطالبات در بانک‌ها بر اساس آخرین اطلاعات موجود

سهم بانک‌های غیردولتی و موسسات اعتباری از کل مطالبات غیرجاری در سال ۹۱ حدود ۶۰ درصد است، حال آنکه این سهم در سال ۸۷ در حدود ۱۷ درصد از مقدار کل بوده است. آمار نشان می‌دهد رقم مطالبات غیرجاری در سال ۸۷ در حدود پنج هزار میلیارد تومان بوده که این رقم طی چهار سال به ۳۶ هزار میلیارد تومان رسیده است. از کل مطالبات غیرجاری بانک‌های خصوصی و موسسات اعتباری در سال ۹۱، سهم مطالبات معوق، سررسید گذشته و مشکوک‌الوصول به ترتیب برابر است با ۲۲ درصد، ۲۴ درصد و ۵۴ درصد. به طور کلی می‌توان گفت رشد مطالبات غیرجاری در بانک‌های مذکور در چهار سال اخیر ۳۸۰ درصد بوده است. این روند حکایت از آن دارد که از میزان رشد مطالبات غیرجاری در بانک تجاری کاسته شده و به میزان قابل ملاحظه‌ای این رشد به بانک‌های غیردولتی و موسسات اعتباری منتقل شده است. یکی از دلایل این موضوع را می‌توان تغییر دسته بندی بانک‌ها در سال‌های اخیر دانست. در ادامه روند خصوصی سازی بانک‌ها تعدادی از بانک‌ها دولتی از این دسته بندی خارج شده‌اند و تحت عنوان بانک‌های غیردولتی به فعالیت خود ادامه می‌دهند، لذا این تغییر مرزبندی در بانک‌ها باعث می‌شود مقایسه رشد مطالبات غیرجاری بانکی در بازه زمانی مختلف با خطا روبه‌رو شود. لذا نمی‌توان این گفته را تصدیق کرد که میزان معوقات بانک‌های تجاری

به طور حتم در حال کاهش بوده است زیرا این امکان وجود دارد که بانک های دولتی در سال های اخیر در زمره بانک های غیردولتی قرار گرفته و به تبع میزان مطالبات غیرجاری بانکی را در این دسته افزایش دادند. سهم میزان مطالبات غیرجاری در بانک های تخصصی از مقدار کل در طول چهار سال گذشته در حدود ۱۶ درصد بوده است که این موضوع نشان می دهد مقدار این مطالبات در بانک های تخصصی در مقایسه با بانک های تجاری و بانک های غیردولتی و موسسات اعتباری از نوسان کمتری برخوردار بود. بر مبنای آمار به دست آمده، مطالبات غیرجاری در سال ۸۷ حدود ۵/۲ هزار میلیارد تومان بوده که این رقم در سال ۹۱ به ۹/۹ هزار میلیارد تومان (از این میزان ۳۶ درصد مربوط به مطالبات معوق و سررسید گذشته است) رسیده و رشدی در حدود ۹۰ درصد در این چهار سال را پشت سر گذاشته که این رقم با افزایش سهم کل مطالبات غیرجاری بانکی متوازن بوده است.

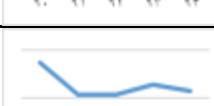

جدول (۱-۱) مقایسه وضعیت تسهیلات و معوقات بانکها براساس گروه فعالیت در خرداد ماه سال ۱۳۹۱

نسبت معوقات به تسهیلات ارایه شده هر گروه (درصد)	سهم معوقات از کل معوقات (درصد)	میزان مطالبات معوق (میلیارد تومان)	سهم در کل (درصد)	کل تسهیلات (میلیارد تومان)	گروه فعالیت
۲۷%	۳۲%	۱۹,۴۲۶	۲۱%	۷۲,۸۶۰	بانکهای تجاری
۷%	۱۲%	۷,۰۱۲	۲۹%	۱۰۴,۴۴۵	بانکهای تخصصی
۱۹%	۵۶%	۳۴,۱۹۳	۵۰%	۱۷۷,۰۹۲	بانکهای خصوصی
-	۱۰۰%	۶۰,۶۳۱	۱۰۰%	۳۵۴,۳۹۷	جمع:

منبع: بانک مرکزی

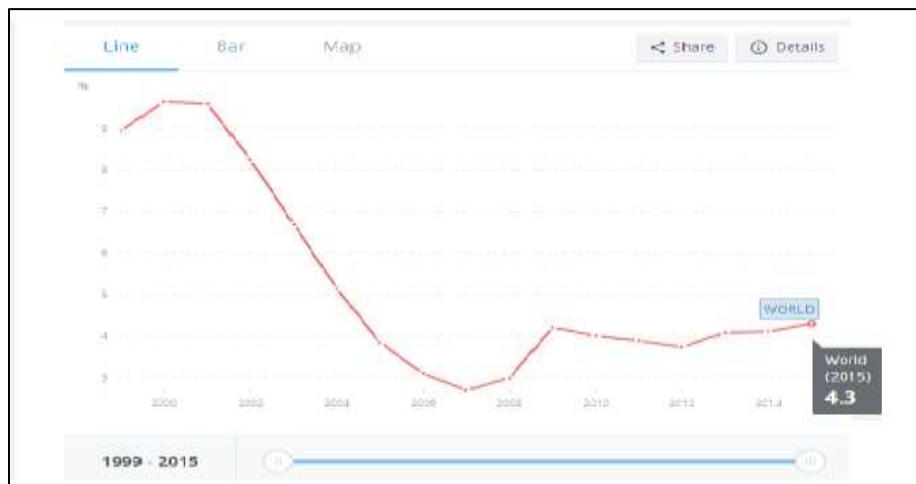
در شرایطی بانک ها موظف به اخذ ذخیره عمومی و متناسب با آن شناسایی هزینه در صورت های مالی هستند که بنابر بخشنامه بانک مرکزی، هر بانک باید کل تسهیلات اعطایی خود را در چهار گروه جاری، سررسید گذشته، معوق و مشکوک الوصول طبقه بندی کند. این اقدام با توجه به متغیرهای زمان، وضعیت مالی مشتری و رشته فعالیت مشتری انجام می شود. اخذ این ذخیره تحت عنوان هزینه مطالبات مشکوک الوصول در صورت سود و زیان انعکاس می یابد. البته بانک موظف است قبل از احتساب ذخیره خاص، ارزش وثیقه های مشتریان را محاسبه و آن را با اعمال ضرایبی از مانده تسهیلات کسر کند. این درحالی است که به نظر می رسد بانک ها در انجام این طبقه بندی و اخذ ذخیره با کیفیت لازم حرکت نمی کنند و با استمهال بسیاری از مطالبات مشکوک الوصول و بستن قرارداد جدید با مشتری مطالبات مشکوک الوصول را به مطالبات جاری تبدیل می کنند که علت وجود بند مشترک حسابرسان در گزارش های بانک ها مبنی بر محدودیت حسابرس در اظهار نظر نسبت به کفایت میزان ذخایر خاص عمدتاً ناشی از همین مساله است. بنابراین از رقم هزینه مطالبات مشکوک الوصول در صورت های مالی بانکها نسبت به واقعی بودن مانده مطالبات مشکوک الوصول نمی توان پی برد. میزان متناظر با مطالبات مشکوک الوصول هزینه مطالبات مشکوک الوصول می باشد که در صورت سود و زیان بانک ها قید می گردد. مقدار این هزینه برای ۱۲ بانک منتخب فعال در بورس اوراق بهادار تهران طی دوره ۹۴-۱۳۹۰ در جدول (۱-۱) نشان داده شده است.

جدول (۱-۱۲) هزینه مطالبات مشکوک الوصول بانکها

رشد	۹۴	۹۳	۹۲	۹۱	۹۰	
	۱۰۰۵/۸	۴۹۶۰/۳۴	۱۱۱۵۶/۳	۱۱۳۸۹/۲	۷۳۱۹/۳۴	بانک ملت
	۱۳۹۵/۲۶	۸۳/۹	۶۰۱/۳۵	۳۲۴/۳۹	۱۴۴۲/۶۹	بانک سرمایه
	۵۹۱۹/۵	۲۹۲۸/۷	۸۷۰/۳۶	۱۸۴۷/۶۳	۷۷۵/۹۴	پاسارگاد
	۹۸۶/۲۵	۸۰۷/۸۷	۴۰۸/۷۳	۵۳۸/۲۴	۶۴۲/۰۱	بانک انصار
	۲۳۱/۴۸	۵۶۹/۲۳	۳۹۱/۳۴	۱۴/۸	۵۵۶/۹	بانک سینا
	۱۹۱۷/۴۶	۱۴۸۷۴/۲	۴۳۲/۸۴	۱۱۲/۷۷	۱۴/۲۲	بانک دی
	۴۳۱۲/۰۱	۸۶۴/۴	۸۶۴۱/۵۶	۱۲۰۲/۶۷	۱۸۴۳/۰۲	بانک تجارت
	۶۸۰۲/۵۷	۶۹۱۱/۵۹	۲۷۵۳/۰۱	۷۶۲۴/۷۸	۵۹۲۹/۶۸	بانک صادرات
	۳۴۱۲/۴۸	۲۹۰۳/۴۲	۵۰۶۴/۳۸	۱۷۸۰/۹۹	۱۹۵۰	بانک پارسیان
	۴۴۸۱/۵۹	۲۵۸۰/۲۷	۷۵۳/۶۳	۱۲۰۸/۶	۹۹۲/۴۲	اقتصاد نوین
	۷۰۷/۷۶	۱۴۵۰/۰۹	۳۳۶/۷۵	۳۳۰/۹۹	۳۶۷۵/۸۱	بانک کار آفرین
	۵۶۵/۶۱	۴۲۴/۷	۱۰۹/۴۳	۵۵/۵۴	۴۱۴/۰۸	پست بانک

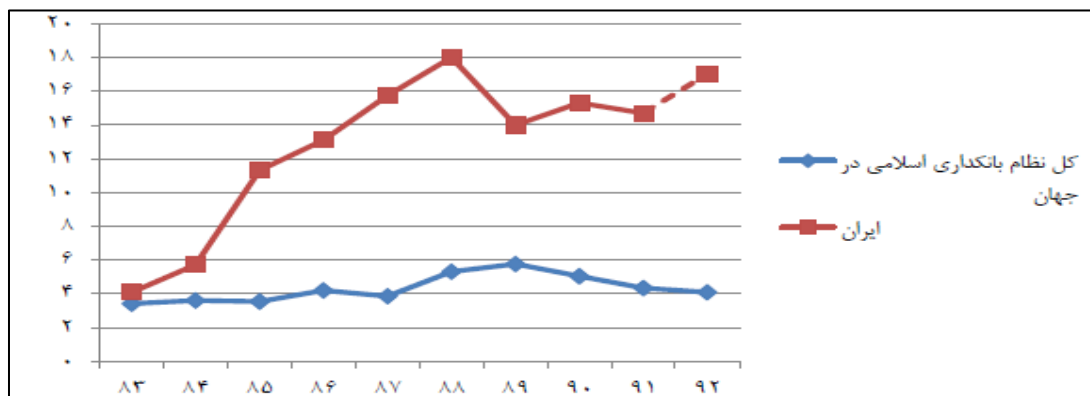
نسبت مطالبات غیر جاری بانکی به تسهیلات اعطایی در نظام بانکی، میزان ریسک بانک ها در اعطای تسهیلات را می سنجد و یکی از معیارهای سنجش سلامت بانک به شمار می رود. لذا هر چه این رقم کاهش یابد، منجر به کارایی هر چه بهتر بانک ها در تامین منابع مالی تولید کشور خواهد شد. از این رو افزایش آن علامت هشدار برای نظام بانکی است و می تواند بر رشد اقتصادی در

بلندمدت تاثیر سوء بگذارد و چرخه تولید را مختل کند. این رقم بر اساس استانداردها و عرف بین المللی باید بین دو تا پنج درصد تسهیلات اعطایی باشد و معوقات بیش از پنج درصد تسهیلات بانکی به عنوان ریسک پرخطر محسوب می شود.

نمودار (۷-۱) تغییر در نسبت مانده تسهیلات اعطایی غیر جاری به کل تسهیلات (ریسک اعتباری) در دنیا (۱۹۹۵-۲۰۱۵)

نمودار (۴-۱)، نسبت مطالبات غیر جاری بانکی به تسهیلات اعطایی در ایران را با کل نظام بانکداری اسلامی در جهان مقایسه می کند. همان گونه که ملاحظه می شود، به طور متوسط در کل بانک های اسلامی جهان این نسبت در حد استاندارد جهانی است، حال آنکه در حال حاضر برای اقتصاد بانکی ما تقریباً سه تا چهار برابر آن و در مرحله ریسک پذیری بالایی قرار دارد. شایان ذکر است افزایش شدید این نسبت طی سال های ۸۴ تا ۸۸ ارتباطی به رکود ندارد و عوامل دیگری از جمله افزایش حجم تسهیلات تکلیفی و دستوری و غیره باعث رشد شدید آن شده است. آمارها نشان می دهد در سال ۱۳۹۲، نسبت مطالبات غیر جاری به کل تسهیلاتی که از طریق سیستم بانکی پرداخت شده نیز به روند افزایشی سال های پیشین خود با نرخ رشد قابل توجهی ادامه داده است. به طور کلی، مقایسه وضعیت نظام بانکی کشور با کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، بیانگر وضعیت وخیم نظام بانکی ایران است.

نمودار (۸-۱) مقایسه نسبت مطالبات غیر جاری بانکی به تسهیلات در ایران و جهان

پیامدهای ناشی از افزایش مطالبات معوقه

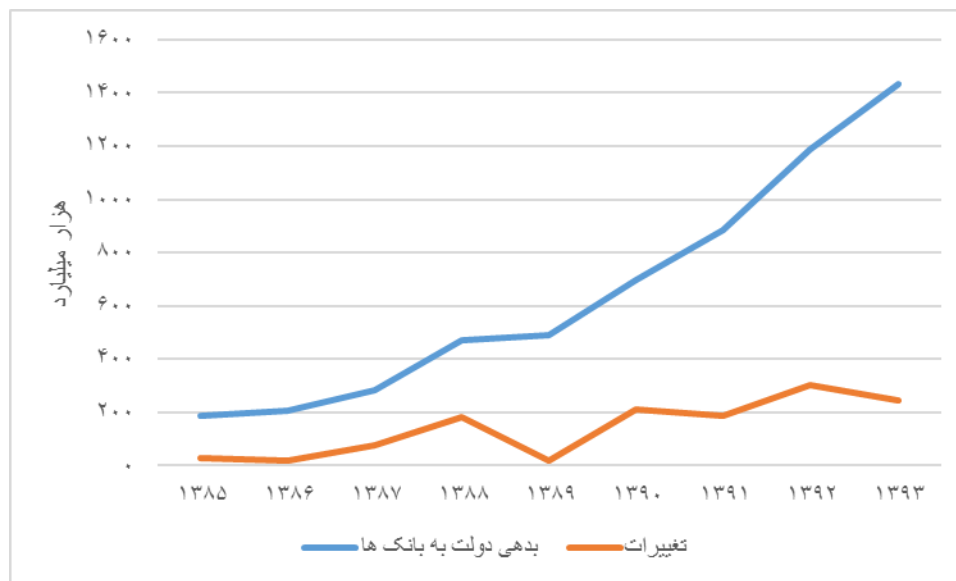
۱. بلوکه شدن منابع مالی بانک‌ها و جلوگیری از گردش صحیح جریان پول در بخش حقیقی اقتصاد
۲. عدم امکان پرداخت سود قطعی و تضمین شده به سپرده‌گذاران و عدم حصول کامل سود معاملات پیش‌بینی نشده ناشی از تسهیلات اعطایی
۳. عدم امکان ارائه خدمات به مشتریان خوش حساب و جذب منابع جدید از طریق اعطای تسهیلات.
۴. جلوگیری از گسترش و توسعه سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصادی
۵. ایجاد مشکلات متعدد اقتصادی، اجتماعی برای ضامنین و وثیقه‌گذاران
۶. کاهش توان مالی بانک‌ها برای تزریق تسهیلات جدید
۷. افزایش نرخ تورم به دلیل بلااستفاده ماندن منابع مالی بانک‌ها
۸. اتلاف منابع واحدهای ذیربط بانک‌ها و مقامات قضایی و اجرایی کشور
۹. عدم مسئولیت پذیری بانک‌ها برای جبران قصور و اشتباهات خود در اعطای تسهیلات نادرست و عدم پذیرش پرداخت هیچگونه جریمه و انتقال آن به مشتریان

۵-۲. مانده بدهی بخش دولتی به سیستم بانکی

در پایان سال ۱۳۹۴ بانک‌های دولتی، تخصصی و خصوصی کشور از نظر میزان طلب از دولت و شرکت‌های دولتی، تقریباً درصد و سهمی نزدیک به هم دارند و در حالی که ۴۰ درصد بدهی بخش دولتی به بانک‌ها مربوط به بانک‌های خصوصی و غیر دولتی است، بانک‌های تخصصی بیش از ۳۲ درصد و بانک‌های تجاری دولتی بیش از ۲۷ درصد در بدهی بخش دولتی به بانک‌ها سهم دارند. رقم بدهی دولت نشان می‌دهد که بانک‌های دولتی ۳۰ هزار میلیارد تومان، بانک‌های تخصصی ۳۸ هزار میلیارد تومان و بانک‌های خصوصی و غیردولتی ۴۶ هزار میلیارد تومان از مانده بدهی دولت به بانک‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. این نکته نشان می‌دهد که با وجود تفاوت سهم بانک‌های غیردولتی، دولتی و تخصصی از کل منابع سیستم بانکی و نقدینگی موجود، بانک‌های تخصصی و بانک‌های دولتی پا به پای بانک‌های غیردولتی، در تامین نیازهای دولت نقش داشته‌اند. دولت در تامین مخارج و اعتبارات مورد نظر خود از بانک‌ها، انتظار متناسبی را از همه بانک‌ها داشته اما به خاطر نقش بانک‌های تخصصی و دولتی، سهم آنها تقریباً نزدیک به بانک‌های غیردولتی است. به طوری که بانک‌های تخصصی نظیر بانک مسکن، به خاطر تامین منابع مسکن مهر و بانک صنعت و معدن برای تامین منابع طرح‌های صنعتی دولتی، نقش قابل توجهی در تامین اعتبارات مورد نیاز دولت داشته‌اند. از سوی دیگر، بانک‌های دولتی نیز در بسیاری از زمینه‌ها تامین‌کننده نیاز دولت بوده‌اند. میزان بدهی دولت به بانک‌ها در طی دوره ۹۴-۱۳۸۵ افزایشی ۸۰۰ درصدی داشته و به طور متوسط سالانه ۱۴۱ هزار میلیارد ریاد به بدهی‌ها دولت افزوده می‌شود.

جدول (۱-۱۳) بدهی دولت به بانک‌ها

سال	بدهی دولت به بانک‌ها (هزار میلیارد ریال)	درصد تغییرات
۱۳۸۵	۱۶۰/۳	۱۸
۱۳۸۶	۱۸۸/۸	۱۷/۸
۱۳۸۷	۲۰۶/۹	۹/۶
۱۳۸۸	۲۸۴/۹	۳۷/۷
۱۳۸۹	۴۶۸/۹	۶۴/۶
۱۳۹۰	۴۸۸/۵	۴/۲
۱۳۹۱	۶۹۹	۴۳/۱
۱۳۹۲	۸۸۶/۵	۲۶/۸
۱۳۹۳	۱۱۸۸/۳	۳۴
۱۳۹۴	۱۴۳۵/۴	۲۰/۷

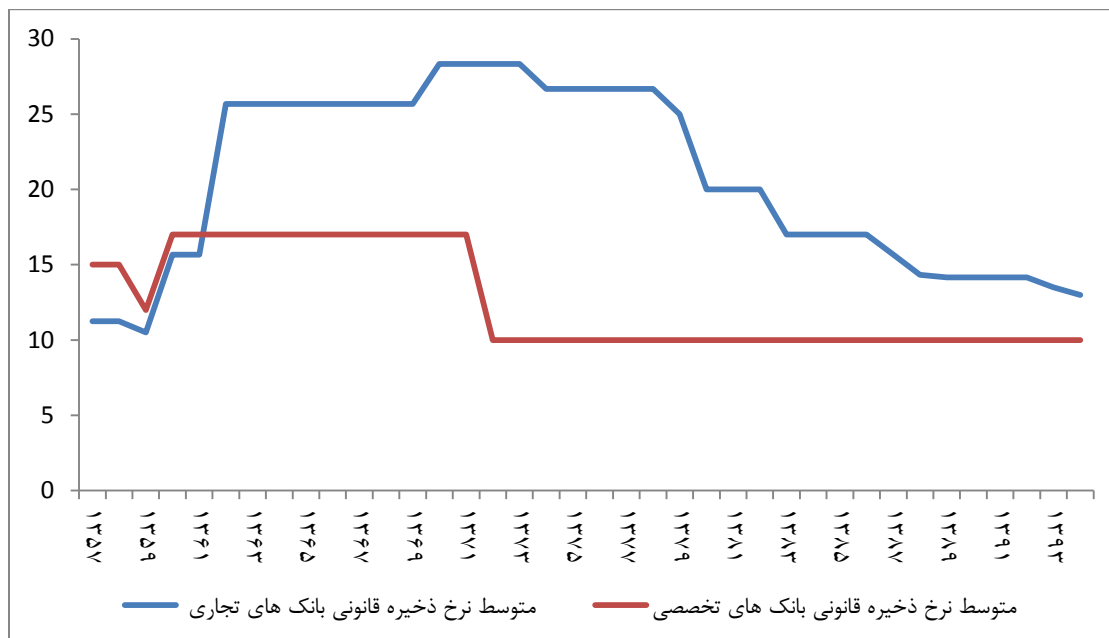
نمودار (۱-۹) بدهی دولت به بانک‌ها

۲-۶. نرخ ذخیره قانونی

بانک مرکزی در تعریف سپرده قانونی اعلام کرده است که نسبت سپرده قانونی از جمله ابزارهای سیاست پولی بانک مرکزی است. بانک‌ها موظف‌اند همواره نسبتی از بدهی‌های ایجادشده و به‌طور اخص سپرده‌های اشخاص نزد خود را در بانک مرکزی نگهداری کنند. بانک مرکزی از طریق افزایش نسبت سپرده قانونی حجم تسهیلات اعطایی بانک‌ها را منقبض و از طریق کاهش آن، اعتبارات بانک‌ها را منبسط می‌نماید. بر طبق ماده (۱۴) قانون پولی و بانکی نسبت سپرده قانونی از ۱۰ درصد کمتر و از ۳۰ درصد بیشتر نخواهد بود و بانک مرکزی ممکن است برحسب ترکیب و نوع فعالیت بانک‌ها نسبت‌های متفاوتی برای آن تعیین نماید.

متوسط نسبت سپرده قانونی (قرض الحسنه پس انداز، سپرده‌های دیداری سپرده‌های سرمایه‌گذاری کوتاه مدت و بلندمدت) معمولاً در ایران با دو هدف کنترل نقدینگی و پشتوانه بانک در مواقع بحران مالی و ورشکستگی در نظر گرفته می‌شد. بر اساس قانون پولی و بانکی مصوب ۱۳۵۱ حداقل نرخ سپرده قانونی که بانک مرکزی می‌تواند برای بانک‌ها تعیین کند ۱۰ درصد است و بررسی روند این متغیر نشان می‌دهد که بانک مرکزی و شورای پول و اعتبار از این ظرفیت استفاده کرده و نرخ سپرده قانونی برای اغلب بانک‌ها را به حدود ۱۰ درصد کاهش داده است. طی ۱۰ سال گذشته نرخ سپرده قانونی به‌صورت تدریجی در حال کاهش بوده به‌طوری‌که از حدود ۱۷ درصد در سال ۸۶ به حدود ۱۳ درصد در سال ۹۴ رسیده است. تا ۱۵ سال پیش نرخ سپرده قانونی برای سپرده‌های دیداری ۳۰ درصد بوده و با توجه به شرایط تورمی کشور در آن سال‌ها نرخ سپرده قانونی بالا بود تا ضریب فزاینده پولی کاهش یابد و قدرت خرید پول بانک‌ها از محل اعطای تسهیلات کنترل شود. لازم به ذکر است که سپرده قانونی در سال‌های قبل‌تر برای برخی سپرده‌ها تا حدود ۳۰ درصد هم در نظر گرفته شده بود. در دهه نود و همزمان با فراگیر شدن رکود و کمبود منابع نقدینگی برای فعالان اقتصادی، عاملی شده است تا خروج از رکود اقتصادی برای دولت کمی دشوار به نظر برسد و برای خروج از این بن‌بست دولت تصمیم گرفته است تا با کم کردن نرخ سپرده قانونی بانک‌ها، قدرت تسهیلات دهی بانک‌ها را در سال ۹۵ افزایش دهد.

وجود کف قانونی برای نرخ ذخیره قانونی مانعی برای استفاده بانک‌های از بخش از منابع خود شده است که با توجه به رویه‌های نوین بانکداری در دنیا و کمرنگ شدن استفاده از نرخ ذخیره قانونی به عنوان ابزار سیاستی لازم است تا نسبت به تغییر این قانون بررسی مجدد صورت گیرد.

۳. مولفه‌های توسعه بخش بانکی

بر اساس دیدگاه‌های نظری و تجربی موجود، سیستم‌های مالی توسعه‌یافته از طریق کاهش هزینه‌های نظارت، معاملات و اطلاعات، نقشی اساسی در بهبود وظیفه واسطه‌گری مالی ایفا می‌کنند. نظام‌های مالی کارآمد با شناسایی و تأمین مالی فرصت‌های مناسب کسب‌وکار، تجهیز پس‌اندازها، پوشش و متنوع‌سازی ریسک و همچنین تسهیل مبادلات کالاها و خدمات، موجب گسترش فرصت‌های سرمایه‌گذاری می‌گردند. از سوی دیگر، افزایش کارایی در سیستم مالی در نهایت با بهبود تخصیص منابع، ارتقای سرمایه‌گذاری و تسریع در انباشت، سرمایه‌موجبات رشد بالاتر اقتصادی را فراهم می‌آورد.

نکته مهمی که باید بدان توجه شود این است که شاخص‌های سنتی توسعه مالی نظیر عمق مالی، سرکوب مالی و سهم بخش غیردولتی از کل تسهیلات بانکی ممکن است موجب گمراهی در تعیین درجه توسعه یافتگی مالی کشورها شود. بدین منظور، اکثر مطالعات تجربی جدید، شاخص ترکیبی از چند زیر شاخص شامل توسعه بخش بانکی، توسعه بخش مالی غیر بانکی، ابزارهای سیاست پولی، نظارت و مقررات بانکی، «باز بودن بخش مالی»^۱ و محیط نهادی را جهت تعیین درجه توسعه مالی معرفی کرده و مورد استفاده قرار می‌دهند. اعمال مقررات و نظارت بانکی معمولاً برعهده بانک مرکزی است و می‌توان آن را به سه بخش «اعطای مجوز فعالیت»، «تدوین و ابلاغ مقررات» و «اعمال نظارت بر اجرای مقررات ابلاغی» تقسیم کرد. باز بودن بخش مالی یا «آزادسازی مالی» و به عبارت دیگر رفع محدودیت‌ها و کاهش کنترل بر معاملات مالی از جمله اقداماتی است که همواره به عنوان بخشی از برنامه‌های گسترده اصلاحات ساختاری کشورها در بخش‌های گوناگون مورد توجه بوده است. محیط نهادی اقتصاد نیز در تعیین توسعه مالی کشور نقش مهمی دارد؛ زیرا ساختار مالی، مجموعه‌ای از قراردادها است که به وسیله حقوق قانونی و ساز و کارهای اجباری، کارایی کمتر یا بیشتری می‌یابند. از این دیدگاه، یک سیستم قانونی با کارکرد صحیح عملیات هر سیستم مالی را تسهیل می‌کند. در این قسمت به دلیل کیفی بودن مؤلفه‌های توضیح دهنده توسعه مالی و نیز محدود بودن اطلاعات در ابعاد مقررات و نظارت بانکی، باز بودن حساب سرمایه و محیط، نهادی تنها مؤلفه‌های توضیح دهنده ابعاد توسعه بخش بانکی و توسعه پولی و کیفیت سیاست‌گذاری پولی بر اساس گزارش‌های بانک مرکزی اندازه‌گیری است. توسعه بخش بانکی به استناد ترازنامه اقتصادی منتشره توسط بانک مرکزی بانک مرکز عنوان یکی از ابعاد مهم توسعه مالی را می‌توان به وسیله مؤلفه‌های توضیح دهنده زیر بیان نمود:

۳-۱. سهم بخش غیردولتی کشور در صنعت بانکداری

به منظور شاخص‌سازی میزان حضور بانک‌های غیردولتی در صنعت بانکی کشور، می‌توان از سهم سپرده‌ها و اعتبارات اعطایی توسط این بانک‌ها استفاده نمود. بدین منظور، در این بخش از نسبت سپرده‌های غیردولتی موجود در بانک‌های غیردولتی به کل سپرده‌های بخش غیردولتی در شبکه بانکی و نیز سهم مانده بدهی بخش غیردولتی به بانک‌های غیردولتی از کل مانده بدهی بخش غیردولتی استفاده شده است.

سهم سپرده‌های بانک‌های غیردولتی و مؤسسات اعتباری غیر بانکی در سال ۱۳۸۵، ۱۵/۷ درصد بوده است که این سهم با افزایش تعداد بانک‌های مذکور و گسترش فعالیت آن‌ها به تدریج افزایش یافت، به طوری که در پایان سال ۱۳۹۴، به ۷۲/۲ درصد رسیده است. افزایش این نسبت نشان دهنده موفقیت بانک‌های مزبور در جلب اعتماد عمومی و جذب سپرده‌های بخش غیردولتی است. عامل عمده افزایش این سهم و روند رو به تزاید آن را می‌توان بالاتر بودن نرخ سود (علی‌الحساب) سپرده‌های این بانک‌ها در مقایسه با بانک‌های دولتی و افزایش اعتماد عمومی دانست. همچنین سهم مانده بدهی بخش غیردولتی به

^۱ - Financial Openness

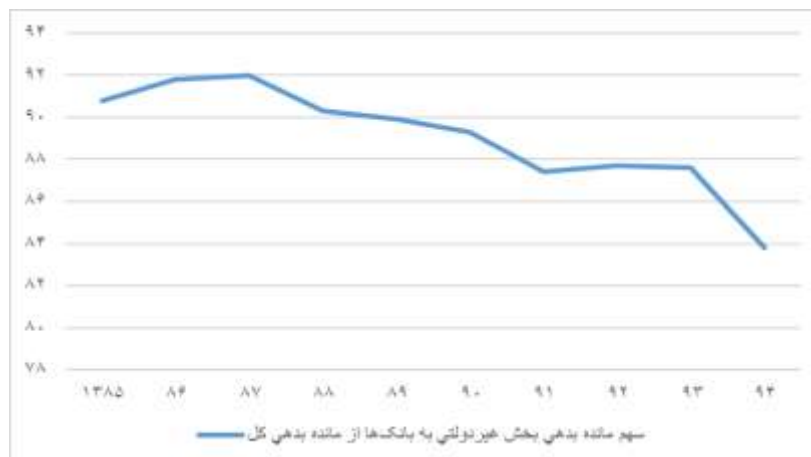
بانک‌های غیردولتی از کل مانده بدهی بخش غیردولتی نیز از ۱۳/۸ درصد در پایان سال ۱۳۸۵ به ۶۹/۷ درصد در پایان سال ۱۳۹۴ افزایش یافت.

نمودار (۱۰-۱) سهم بخش غیردولتی کشور در صنعت بانکداری

۳-۲. سهم بخش غیردولتی از تسهیلات بانکی

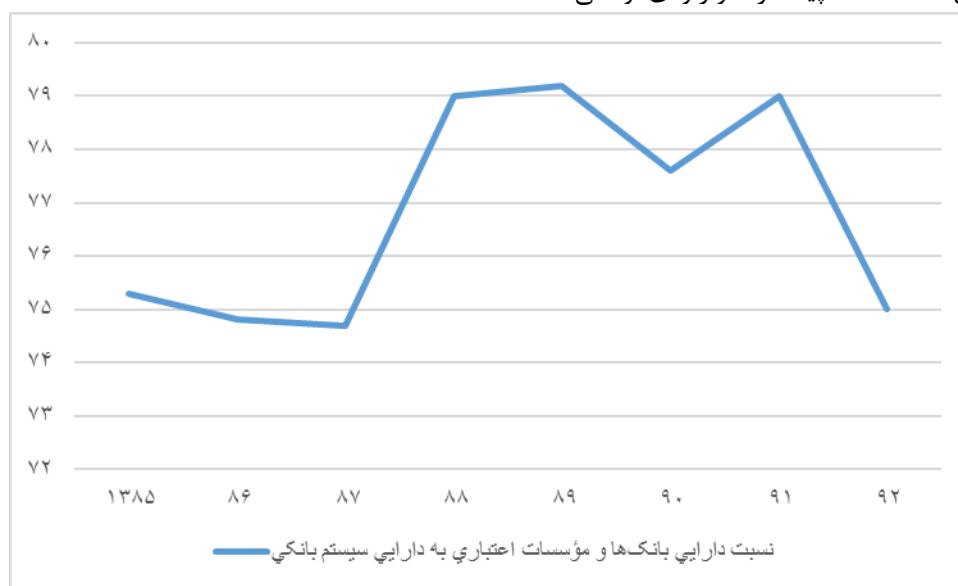
سهم اعتبارات اعطایی به بخش غیردولتی از کل اعتبارات اعطایی، یکی از شاخص‌هایی است که در بسیاری از مطالعات برای اندازه‌گیری توسعه مالی مورد استفاده قرار می‌گیرد. مبنای استفاده از این شاخص آن است که در شرایط اعطای تسهیلات مبتنی بر مکانیزم عرضه و تقاضا، هرچه نظام مالی سهم بیشتری از اعتبارات را به سمت بخش غیردولتی هدایت کند، کارکردهای خود از قبیل ارزیابی مدیران، انتخاب طرح‌های سرمایه‌گذاری، پرداختن به مدیریت ریسک و ارائه خدمات مالی را موفق‌تر انجام داده است. برای ارزیابی چگونگی هدایت اعتبارات به بخش‌های دولتی و غیردولتی، از سهم مانده بدهی بخش غیردولتی به بانک‌ها از کل مانده بدهی بخش دولتی و غیردولتی استفاده می‌شود. روند نزولی این نسبت نشان‌دهنده کاهش سهم بخش غیردولتی از تسهیلات بانکی طی سال‌های اخیر است. نسبت مذکور از ۹۰/۸ درصد در پایان سال ۱۳۸۵ به ۸۳/۸ در سال ۱۳۹۴ کاهش یافته است.

نمودار (۱۱-۱) نسبت دارایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به دارایی سیستم بانکی

۳-۳. نسبت دارایی بانکها و مؤسسات اعتباری به دارایی سیستم بانکی

این مؤلفه نشان دهنده اهمیت نسبی مؤسسات مالی سپرده پذیر می‌باشد. شاخص متناظر با مؤلفه مذکور، سهم دارایی‌های داخلی بانکها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی از کل دارایی‌های سیستم بانکی است. نسبت مزبور از ۷۵/۳ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۷۵ درصد در سال ۱۳۹۲ دست پیدا کرده و رونودی نوسانی داشته است.

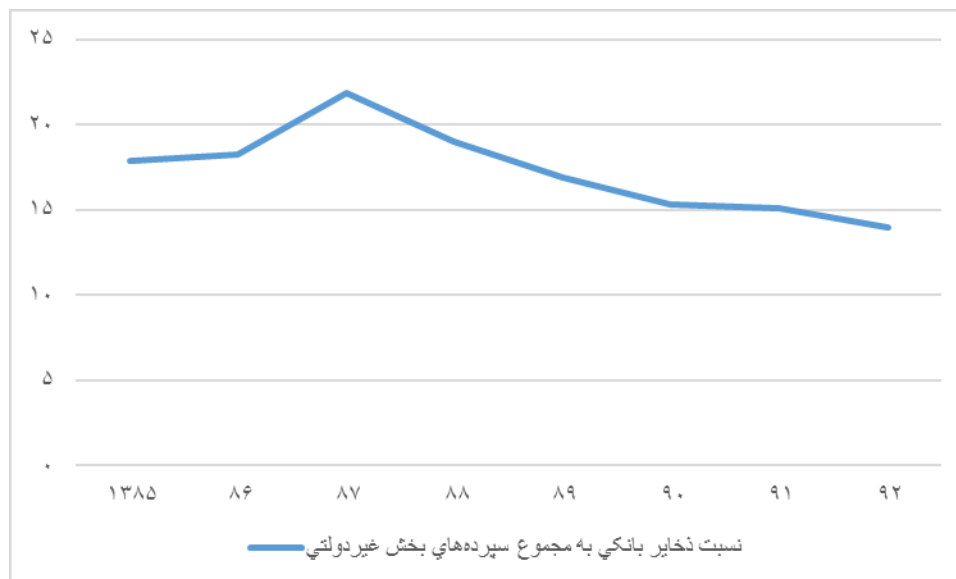

نمودار (۱-۱۲) نسبت دارایی بانکها و مؤسسات اعتباری به دارایی سیستم بانکی

۳-۴. نسبت ذخایر بانکها و مؤسسات اعتباری به مجموع سپرده‌های بخش غیردولتی

میزان ذخایر اضافی بانکها طبق تعریف صندوق بین المللی پول، مجموع اسکناس و مسکوک بانکها و سپرده دیداری نزد بانک مرکزی است که جهت نقل و انتقال پول به صورت احتیاطی نگهداری می‌شود. ذخایر اضافی از دید بانکهای تجاری و تخصصی، جزء ارقام دارایی بانک با قدرت نقدشوندگی بالا در مقایسه با سایر دارایی‌ها محسوب می‌شوند، به طوری که بانکها به منظور مدیریت نقدشوندگی و پوشش ریسک نقدشوندگی خود از این وجوه استفاده می‌نمایند.

این مؤلفه حاصل تقسیم مجموع ذخایر اضافی و قانونی بانکها و مؤسسات اعتباری نزد بانک مرکزی و نیز وجوه نقد موجود در صندوق آنها بر مجموع سپرده‌های بخش غیردولتی نزد بانکها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی است. نسبت مزبور منعکس کننده میزان منابع بانکها برای خلق اعتبار و توانایی آنها در اعطای تسهیلات بانکی است. ذخایر بانکها یکی از عوامل تعیین کننده ضریب تکاثر پولی می‌باشد که با هم رابطه معکوس دارند و با افزایش ذخایر بانکها، ضریب فزاینده پولی کاهش می‌یابد و موجب کاهش خلق پول می‌شود. از طرف دیگر با افزایش این ذخایر، منابع بانکها برای اعطای تسهیلات کاهش می‌یابد. با کاهش ذخایر بانکها نزد بانک مرکزی، توانایی آنها در اعطای تسهیلات بیشتر خواهد شد. کاهش نسبت مذکور از ۱۷/۹ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۱۴ درصد در سال ۱۳۹۲ نشان دهنده توانایی کمتر شبکه بانکی در تأمین مالی بنگاه‌های اقتصادی و ارائه تسهیلات اعتباری بوده است.

نمودار (۱-۱۳) نسبت ذخایر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به مجموع سپرده‌های بخش غیردولتی

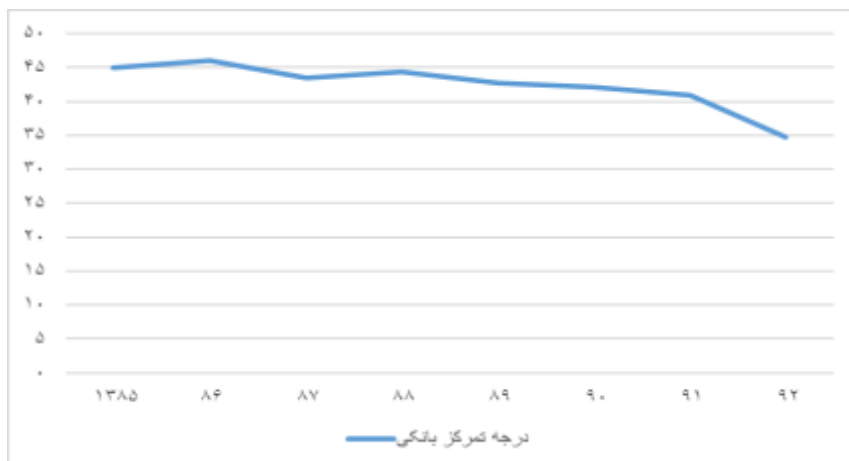
۳-۵. درجه تمرکز بانک‌ها

تمرکز به وضعیتی در بازار اطلاق می‌شود که در آن، بازار به وسیله تعداد کمی از تولید کنندگان پیشرو یا بزرگ که در آن صنعت فعال هستند کنترل می‌شود. تمرکز بازار تابعی از تعداد بانک‌های موجود و سهم آن‌ها از بازار است (دفتر مطالعات وزارت بازرگانی، ۱۳۸۷). بر اساس فرضیه سنتی ساختار-عملکرد (SCP)، میسون (۱۹۳۹) و بین (۱۹۵۱) پیش‌بینی می‌کنند هنگامی که بنگاه‌های بیش‌تری در بازار وجود دارند یا به اصطلاح، بازار کمتر متمرکز است، رقابت بیش‌تر خواهد بود و در نهایت منجر به گسترش شبکه بانکی و توسعه مالی خواهد شد (اجلائی، ۱۳۹۲). صنعت بانکداری به دلیل هزینه‌های بسیار بالای ورود به صنعت، به لحاظ نظری نمی‌تواند یک صنعت رقابت کامل باشد. بر این اساس، محاسبه و ارزیابی شاخص‌های تمرکز^۲ که درجه رقابت ناقص^۳ در این صنعت را نشان می‌دهد، در مطالعات متداول است.

یکی از شاخص‌های درجه تمرکز در بخش بانکی، سهم سپرده‌های سه بانک اول که بیش‌ترین سهم سپرده‌ها را در شبکه بانکی دارا می‌باشند، از کل سپرده‌های بخش غیردولتی در شبکه بانکی می‌باشد. بالا بودن درجه تمرکز می‌تواند نشان دهنده عدم رقابت و ناکارایی در شبکه بانکی باشد. روند کاهش درجه تمرکز از ۴۵ درصد در سال ۱۳۸۶ به ۳۴ درصد در سال ۱۳۹۲، نشان دهنده تقویت فضای رقابتی در صحنه بانکداری کشور طی سال‌های اخیر - عمدتاً به دلیل ورود بانک‌های غیردولتی به صحنه فعالیت‌های بانکی - است. در جهان از سال ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۲ به ازاء هر ۱۰۰ هزار نفر بالغ، بین ۹-۱۲ شعبه بانکی وجود داشته درحالی‌که در همین مدت در ایران بین ۲۵-۳۰ شعبه، یعنی بین ۲ تا ۳.۵ برابر استاندارد و میانگین جهانی شعبه بانکی وجود داشته است. در ایران با ازاء هر یک میلیارد دلار سپرده، ۶۷ شعبه بانکی وجود دارد. در حالیکه این تعداد در انگلستان برابر با ۸، در نروژ برابر با ۴، در کانادا برابر با ۴ و در ژاپن برابر با ۲ شعبه است. در تمامی کشورهای پیشرفته، با افزایش سیستم بانکداری الکترونیکی تعداد شعب بانکی کاهش می‌یابد ولی در ایران هم‌زمان با افزایش این سیستم شاهد افزایش شعب بانکی هستیم.

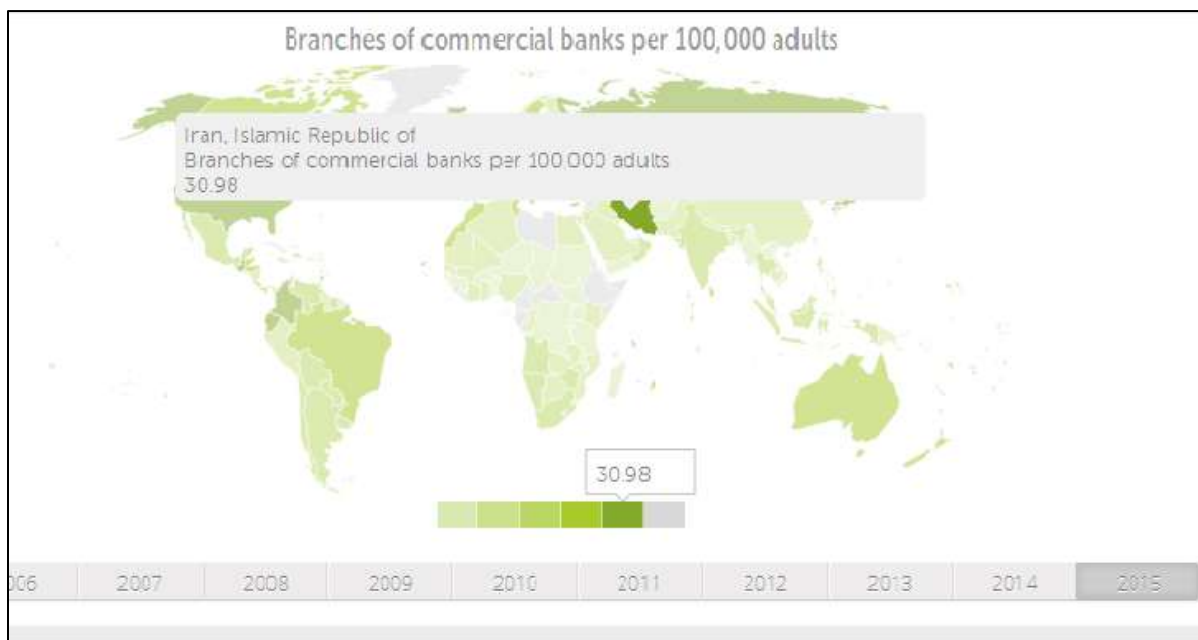
^۲ - Concentration Indices

^۳ - Imperfect Competition

نمودار (۱-۱۴) درجه تمرکز بانکی

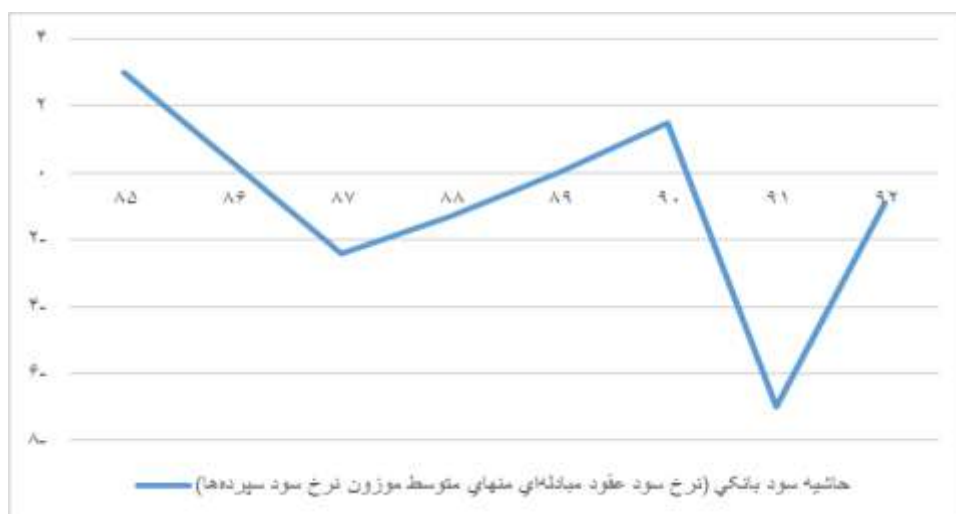
اگرچه تعداد شعب به ازای هر صد هزار نفر می تواند به عنوان نسبتی برای بررسی رقابت بین بانکها باشد و بالا بودن آن می تواند حاکی از بازدهی بالا شعب باشد اما از جنبه دیگر و بررسی آن با سایر کشورها متوجه بالا بودن مقدار این متغیر نسبت به میانگین جهانی و حتی بالا بودن آن نسبت به کشورهای همچون انگلیس که از مراکز اصلی بازارهای مالی جهان است بنابراین می تواند به این موضوع اشاره داشته باشد که نسبت تعداد شعب در ایران از مقدار کارآمد دور است و شاید یکی از دلایل آن پایین بودن سطح خدمات و استفاده از بانکداری الکترونیکی است و موجب بلوکه شدن سرمایه بانک در ساختمان می شود و از چرخه خدمات مالی خارج می شود و موجب کاهش منابع تسهیلات و در نتیجه کاهش ارزش افزوده بخش بانکداری می شود.

نمودار (۱-۱۵) تعداد شعب به ازای هر صد هزار نفر در ایران و مقایسه بین المللی

۳-۶. حاشیه سود بانکی^۴

تفاوت نرخ سود بانکی را حاشیه سود بانکی می‌نامند و به معنای نرخ سود دریافتی از تسهیلات از یک سو و نرخ بهره پرداختی بابت سپرده‌ها از سوی دیگر بوده و به نوعی می‌تواند نشانگر کارایی بانک‌ها و استفاده بهینه از منابع باشد. کارایی، خود به عنوان یکی از شاخص‌های توسعه مالی است که سعی در کاهش هزینه‌ها در بخش توسعه مالی را دارد؛ به عبارت دیگر، هرچه تفاوت بین نرخ بهره دریافتی و پرداختی بانک بیشتر باشد، سهم بانک‌ها از سود به دست آمده به بهای پرداخت کمتر به سپرده‌گذاران بالاتر بوده و هزینه عملیاتی و تخصیص منابع بانکی غیر بهینه خواهد بود. در خصوص بانک‌های اسلامی، نسبت دیگری با عنوان «شاخص حاشیه درآمد خالص» قابل تعریف بوده که در حقیقت سود حاصل از عملیات اعتباردهی بانک‌های اسلامی است که بر مبنای قراردادهای و عقود اسلامی به گیرندگان تسهیلات اعطا می‌شود. نرخ سود سپرده‌های کوتاه مدت و بلندمدت و نیز نرخ سود تسهیلات در بخش‌های مختلف متفاوت می‌باشد. لذا از تفاوت نرخ موزون سود علی‌الحساب سپرده‌های مدت‌دار و نرخ موزون سود تسهیلات در بانک‌های دولتی برای محاسبه حاشیه سود بانکی استفاده شده است. حاشیه سود بانکی طی دوره مورد بررسی با نوساناتی همراه بوده است و اما در کل روندی نزولی داشته است و از ۳ درصد ۱۳۸۵ به ۰/۹- درصد در سال ۱۳۹۲ کاهش یافت. علت این امر کاهش دستوری نرخ سود تسهیلات بانکی و از طرف دیگر نرخ تورم بالا در سال‌های ۹۱ و ۹۲ بوده است.

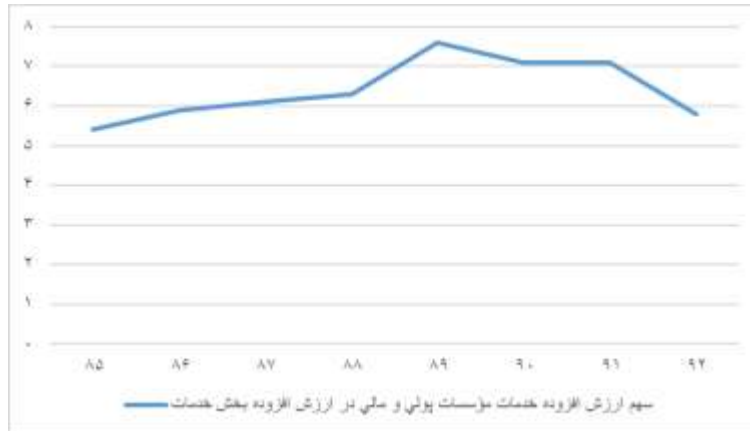
نمودار (۱-۱۶) حاشیه سود بانکی

۳-۷. ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی

ارزش افزوده در بخش خدمات پولی و مالی برابر با مابه تفاوت بین ارزش تولید ناخالص (ارزش ستانده) و داده‌های واسطه‌ای است. ارزش داده‌های واسطه‌ای شامل کلیه پرداخت‌های بنگاه‌ها برای خرید کالاهای بی‌دوام و خدمات است که توسط بنگاه‌ها خریداری شده و در جریان تولید کالا یا ارائه خدمات مصرف می‌شود و ارزش ستانده بانک‌ها شامل کارمزد دریافتی بابت ارائه کلیه خدمات بانکی است و در مورد شرکت‌های بیمه ارزش ستانده برابر با تفاوت حق بیمه دریافتی و خسارت‌های پرداختی در یک دوره مالی است (سازمان برنامه و بودجه، ۱۳۷۴). ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی ترکیبی از ارزش افزوده بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیر بانکی، ارزش افزوده خدمات بیمه‌ای و همچنین ارزش افزوده واسطه‌گری مالی (بورس اوراق بهادار) است. از آنجا که

^۴ - Bank Spread

حدود ۸۵ درصد ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی شامل ارزش افزوده ایجاد شده توسط بخش بانکی است، می‌توان از نسبت ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی به ارزش افزوده بخش خدمات به عنوان شاخصی از گسترش خدمات بخش بانکی در اقتصاد استفاده نمود. این نسبت از ۵/۴ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۷/۶ درصد در سال ۱۳۸۹ و سپس به مقدار ۵/۸ در سال ۱۳۹۲ افزایش یافت.

نمودار (۱-۱۴) سهم ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی

جدول (۱-۹) مؤلفه‌های توسعه بخش پولی

مؤلفه‌های توسعه بخش بانکی	سال	رشد

نسبت ۱۳۹۲ به ۱۳۹۱ (درصد)	۱۳۸۵	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	
۹/۵	۱۵/۷	۱۹	۲۳/۸	۶۲/۴	۶۳/۸	۶۳/۹	۶۵/۵	۷۱/۷	۷۱/۳	۷۲/۲	سهم سپرده‌های بانک‌های غیردولتی از کل سپرده‌های شبکه بانکی
۱۲/۴	۱۳/۸	۱۵/۴	۱۸/۶	۵۲/۲	۴۹/۳	۵۰/۴	۵۱/۶	۵۸/۰	۵۰/۷	۶۹/۷	سهم مانده بدهی بخش غیردولتی به بانک‌های غیردولتی از کل مانده بدهی بخش غیردولتی
-۰/۳	۹۰/۸	۹۱/۸	۹۲	۹۰/۳	۸۹/۹	۸۹/۳	۸۷/۴	۸۷/۷	۸۷/۶	۸۳/۸	سهم مانده بدهی بخش غیردولتی به بانک‌ها از مانده بدهی کل
-۵/۱	۷۵/۳	۷۴/۸	۷۴/۷	۷۹	۷۹/۲	۷۷/۶	۷۹/۰	۷۵			نسبت دارایی بانک‌ها و مؤسسات اعتباری به دارایی سیستم بانکی
-۷/۰	۱۷/۹	۱۸/۳	۲۱/۹	۱۹	۱۶/۹	۱۵/۳	۱۵/۱	۱۴/۰			نسبت ذخایر بانکی به مجموع سپرده‌های بخش غیردولتی
-۱۵/۰	۴۵	۴۶/۱	۴۳/۵	۴۴/۴	۴۲/۸	۴۲/۲	۴۰/۹	۳۴/۸			درجه تمرکز بانکی
۲۸/۶	۳	-۰/۳	-۲/۴	-۱/۳	-۰/۱	۱/۵	-۷/۰	-۰/۹			حاشیه سود بانکی (نرخ سود عقود مبادله‌ای منهای متوسط موزون نرخ سود سپرده‌ها)
-۲۴/۳	۵/۴	۵/۹	۶/۱	۶/۳	۷/۶	۷/۱	۷/۱	۵/۸			سهم ارزش افزوده خدمات مؤسسات پولی و مالی در ارزش افزوده بخش خدمات

ماخذ: گزارش‌های دوره‌ای بانک مرکزی ج ۱۱

۴- چالش‌های غیرمالی

۴-۱. عدم شفافیت در محاسبه و تعیین میزان واقعی مطالبات

با استناد به دستورات بانک مرکزی و دولت‌ها در زمینه مجاز شمردن امهال تسهیلات و انتقال آن به طبقه جاری، عملاً اطلاعات بانک‌ها پیرامون مطالبات معوق از واقعیت دور شده است. با این پشتوانه منطقی، اگر این آمار از بانک‌ها گرفته شده باشد می‌توان چنین ادعا کرد که مطالبات غیرجاری واقعی بانک‌ها باید بیش از میزان اعلام شده، باشد. نکته مهم دیگر آئین نامه بانک مرکزی در خصوص نحوه ثبت هزینه مطالبات معوق و مشکوک‌الوصول^۵ است که می‌توان گفت به وزن‌های اختصاص داده شده به تسهیلات با سررسید معوق و همچنین فاصله پلکانی زیاد بین طبقات دسته بندی تسهیلات معوق باعث می‌شود تا سود بیش از مقدار واقعی اعلام شود.

به عنوان مثال تسهیلاتی که وضعیت معوق دارند به مدت ۱۲ ماه در این طبقه رسوب خواهند کرد که نرخ ذخیره ی آن نیز ۲۰ درصد است، پس از طی شدن تنها یک روز طبقه این مطالبات، از معوق به مشکوک انتقال یافته و نرخ ذخیره ی آن نیز از ۲۰ درصد به ۵۰ درصد افزایش می‌یابد که تاثیر آن روی سود و زیان بانک بسیار حایز اهمیت است. بنابراین می‌توان نتیجه گیری کرد که اثر گذشت ۱۲ ماه یادشده به نحو صحیح در زمان مورد نظر شناسایی نشده و بهتر است ۳۰ درصد افزایش در نرخ ذخیره گیری به تناسب در بین ۱۲ ماه توزیع شود. این مسئله در مورد رسوب تسهیلات در طبقه سررسید گذشته و افزایش ناگهانی نرخ از ۱۰ درصد به ۲۰ درصد نیز وجود دارد. از این رو، به نظر می‌رسد که اصلاح روش محاسبه ی هزینه ی مطالبات مشکوک الوصول به روش یادشده تاثیر با اهمیتی بر شفافیت سود و زیان و محاسبه ی صحیح آن داشته باشد.^۶

۴-۲. نبود نظام اعتبارسنجی صحیح در بانک‌ها

بر اساس نظریه بازارهای ناکارآمد و همچنین بدلیل وجود پدیده عدم تقارن اطلاعاتی در ساختار بازارهای مالی و پیامدهای اجتناب ناپذیر آن اعم از مخاطرات اخلاقی و همچنین انتخاب معکوس لازم است تا نظام بانکی مجهز به سیستم‌های ارزیابی و اعتبار سنجی مشتریان شده تا بتواند از این طریق حداقل هزینه‌های مبادله را متحمل شده و از انتخاب معکوس و یا مخاطرات اخلاقی در پرداخت تسهیلات و اعتبارات جلوگیری نماید. از طذف دیگر باید توجه داشت که همه‌ی بدهکاران بانک از یک جنس نبوده و به سه گروه اصلی تقسیم می‌شوند:

الف- بدهکارانی که توان پرداخت دارند ولی از داشتن نقدینگی و عدم پرداخت معوقات بانکی سود بیشتری می‌برند و آنرا نمی‌پردازند.

ب- بدهکارانی که به دلیل شرایط اقتصادی با درصدی از ظرفیت خود کار می‌کنند و به همین دلیل با مشکلات نقدینگی مواجه هستند.

ج- بدهکارانی که تمام امکانات تولید را داشته و حتی ماشین‌آلات آنان نصب و راه‌اندازی شده ولی به علت نداشتن نقدینگی قادر به خرید مواد اولیه و آغاز تولید نمی‌باشند.

برخورداری بانک‌ها یاز نظام اعتبار سنجی مناسب در هنگام اعطای تسهیلات و اعتبارات می‌تواند مانع از ایجاد بدهی ای معوق بانکی شده و همچنین در صورت وجود این مطالبات و بدهی‌ها ضمن ایجاد تمایز بین گروه ای سه گانه فوق می‌تواند زمینه ی مشخصی برای تمديد یا استمهال و یا تامین مالی مجدد بدهکاران را شفاف تر نماید و ریسک بانک را حداقل کند.

^۵ بخشنامه ۹۱/۲۱۲۷۰ مورخ ۹۱/۱/۳۱ بانک مرکزی ج.ا.

^۶ تاثیر هزینه مطالبات مشکوک الوصول بر شفافیت سود و زیان بانکها، امراله ابراهیمی